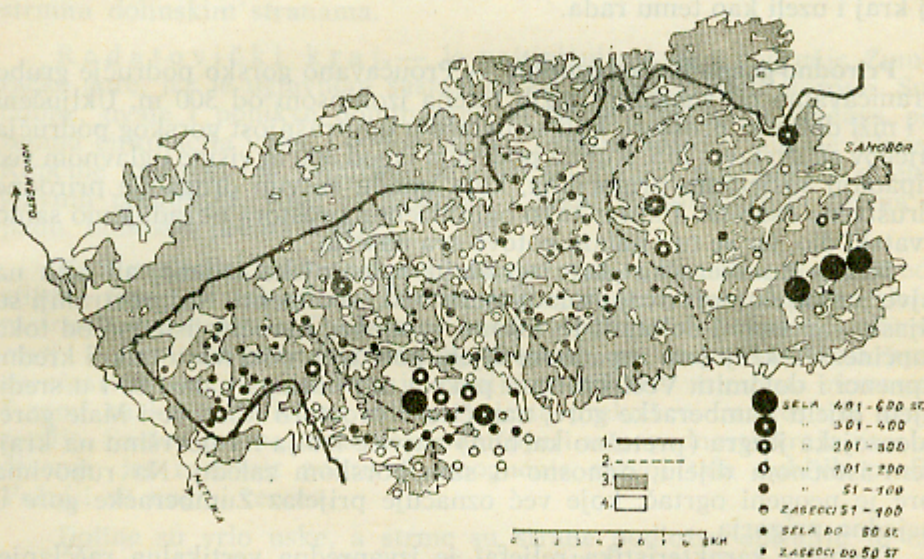

KRETANJE BROJA STANOVNIKA ŽUMBERAČKE GORE
KAO ODRAZ EKONOMSKO-GEOGRAFSKIH PRILIKA*

IVAN CRKVENCIC

Žumberačka gora¹⁾ izdvojeno je područje između doline Krke sa slovenske i Pokuplja sa hrvatske strane. Na jugozapadu se neposredno veže na kredni krš Kočevskih brda, pa je ta granica neizrazita i shematski se

Sl. 1. Naselja Žumberačke gore prema popisu stanovnika 1953. godine.

1. hrvatsko-slovenska republička granica, 2. međe izdvojenih dijelova Žumberačke gore, 3. šume i 4. pretežno obradivi prostori.

Fig. 1. Les habitats de la Žumberačka gora d'après le recensement de la population de 1953.

1. La frontière républicaine croato-slovène; 2. La limite des parties séparées de la Žumberačka gora; 3. Les forêts et 4. Les surfaces en majeure partie cultivables.

povlači cestom Metlika—Novo Mesto. Odatve se kraj izdužuje prema sjeveroistoku (oko 40 km) do savske nizine (sl. 1).

* Rad je priopćen na sastanku Geografskog društva Hrvatske 12. III. 1959.

¹⁾ U Žumberačku goru uključujemo i sjeveroistočni dio, koji se obično posebno naziva Samoborsko gorje. Stanovnici gore ne poznaju i ne upotrebljavaju slovenski naziv »Gorjanci«.

To je najviše gorsko područje (vrh Sv. Gera 1181 m) unutrašnje Hrvatske, u kojem stanovništvo najjače naseljava upravo više dijelove gore (pretežno iznad 400 m). To je bitna razlika ovoga kraja u odnosu na naseljenost ostalih gorskih prostora unutrašnje Hrvatske, gdje naseljenost uglavnom prestaje iznad 400 m visine. Kraj je pretežno agrarni i ima male mogućnosti prerađivačke privrede. Sastav stanovništva složen je i odražava društveno-političku prošlost pojedinih njegovih dijelova. Od bitnog je značenja raniji graničarski status jugozapadnog dijela Žumberačke gore i feudalni sjeveroistočnog kraja. U prvom je naseljenost pretežno rezultat mlađeg, sekundarnog, naseljavanja iz prve polovice 16. stoljeća, dok u drugom prevladava domaće autohtono stanovništvo. Različiti društveno-ekonomski odnosi i vrijeme njihova ukidanja nejednako su se odrazili na kretanje broja stanovništva.

Složenost navedenih prirodnih elemenata i društvenih faktora te njihov nejednak utjecaj na brojčano kretanje stanovnika razlog je, što smo taj kraj i uzeli kao temu rada.

Prirodno-gospodarske osobine — Proučavano gorsko područje grubo ograničavamo od susjednih nižih terena izohipsom od 300 m. Uključeni su i niži dolinski prostori, koji se uvlače u unutrašnjost gorskog područja i njegov su sastavni dio. Rubna područja ispod 300 m visine uglavnom već pripadaju susjednim prigorjima, koja imaju sasvim drugačije prirodne i društvene osobine. Unutar tako ograničenog prostora obrađujemo samo hrvatski dio, jer se tu i nalaze gotovo sva naselja.

Jezgru Žumberačke gore izgrađuju paleozojske stijene, ali njih na najvećem dijelu prekrivaju mlađi mezozojski sedimenti. Najprostraniji su trijaski vapnenci i dolomiti te rožnati vapnenci, naročito istočno od toka Kupčine. Na krajnjem zapadnom dijelu gore njih pokrivaju mlađi kredni vapnenci i dolomiti. Veći izolirani pokrov tih naslaga nalazi se i u središnjem dijelu Žumberačke gore, naročito u prostoru Abatove i Male gore. Paleozojska jezgra (pretežno karbon) najviše izbija na površinu na krajnjem istočnom dijelu, odnosno u samoborskom zaleđu. Na rubovima gore je neogeni ogrtač, koje već označuje prijelaz Žumberačke gore u susjedna prigorja.

Osnovna karakteristika reljefa² je izvanredna vertikalna raščlanjenost i izdvojenost gore u nekoliko dijelova. Dobro se ističu slijedeća četiri područja: samoborsko zaleđe, središnji ravnjak, kupčinski prostor i radatovički kraj (sl. 1.).

Samoborsko zaleđe³ — zahvaća istočni dio Žumberačke gore, i od središnjeg ravnjaka odvajaju ga duboke i uske doline Bregane i Drage Volavčice. Kraj odvodnjava relativno gusta mreža tokova, koji se uglavnom sjedinjuju u Bregani i Gradni i njima otiču neposredno u Savu. Oni su prostor samoborskog zaleđa raščlanili u brojna reljefna rebra i u uske i duboke doline. Čitav je kraj nagibom (najviši vrh Ja-

² O reljefu Žumberačke gore pisao je Z. Dugački, Žumberačka gora, Geografski glasnik XI—XII., Zagreb 1950., str. 97—116. U radu navodi druge geomorfološke i geološke radove.

³ Samoborsko zaleđe odgovara često upotrebljavanom pojmu Samoborsko gorje.

petić 871 m) i tokovima usmjeren prema istoku, odnosno k Samoboru (168 m), svome gravitacijskom centru.

Središnji ravnjak općenito je viši od 500 m. U sjevernom dijelu nema površinskog odvodnjavanja, jer u sastavu prevladavaju kredne stijene. To je tipičan krški kraj s brojnim uvalama i ponikvama. Južni dio trijaskog je sastava i ima relativno blaže oblike. Dominiraju malene zaravni odvojene dosta strmim odsjecima, koji u nižim visinama prelaze u suhe doline posute ponikvama. Duboko usječene doline, značajne za samoborsko zaleđe a i za kupčinski prostor, nalazimo samo na rubovima ovog dijela.

Kupčinskom prostoru — pripada slivno područje Kupčine. Kraj je nagibom i tokovima orijentiran prema jugoistoku. Sjeverni je dio krednog sastava i ima krške karakteristike. Izmjenjuju se uvale, ponikve i suhe doline ispunjene ponikvama. Južni je dio u trijaskim stijenama i ima razvijenu mrežu tekućica sa vrlo uskim dolinama i strmim dolinskim stranama.

Radatovički kraj — je najtipičnije krško područje Žumberačke gore, jer je uglavnom sastavljen od stijena kredne starosti. Suhe doline, uvale i ponikve dominantni su oblici reljefa. Prevladava podzemna cirkulacija vode, i vododijelnicu između Sušice i Suvaje odnosno Kupčine možemo tek približno odrediti po smjeru površinskih dijelova glavnih ponornica. Kraj je nagibom i tokovima orijentiran prema zapadu, odnosno prema Metlici.

Veće ogoljele kamenite površine uglavnom su vezane samo na kredne stijene. Inače je najveći dio Žumberačke gore prekriven debelim slojem rastresitog materijala. Osobito se lako raspadaju dolomiti trijasko starosti. Dolomitske zone kupčinskog prostora na većim nagibima prava su siparišta, pa je obrađivanje zemlje na takvim mjestima nemoguće. I sami su krški oblici na mnogo mjesta prekriveni rastresitim slojem zemlje. Sastav prema tome nije odlučujući u pogodnosti kraja za obrađivanje, jer rastresit pokrivač omogućuje razvoj tala dubljih profila. Važniji su nagibi terena.

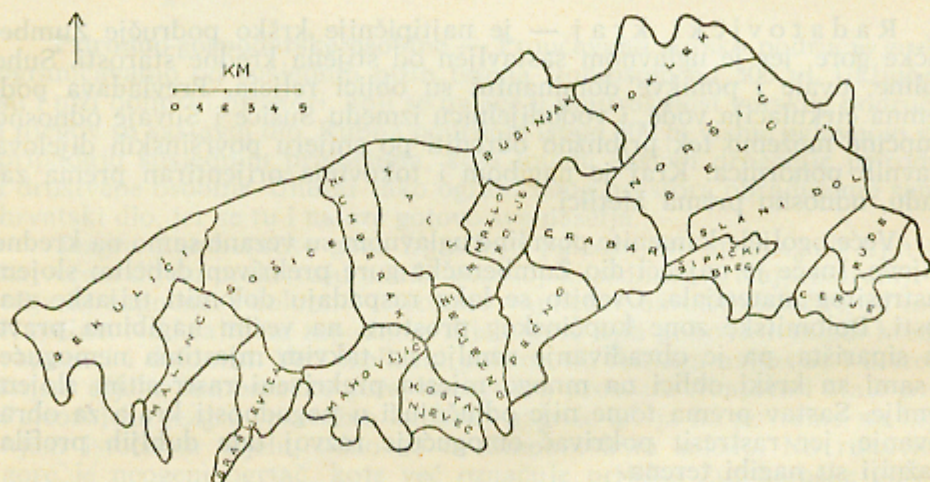
Doline su vrlo uske, a strme su strane podložne spiranju te nisu pogodne za obrađivanje. To naročito vrijedi za dolomitske zone kupčinskog prostora. Osim manjih iznimaka, dolinski su prostori obično pod livadama, a strme strane pod šumama. Redovno se obrađuju samo tjemena i blaže padine reljefnih rebara kao i zaravni u većim visinama. Pomanjkanje obradivih površina u dolinskim prostorima uvjetovalo je koncentraciju naseljenosti na veće visine.

U toku dvadeset i četverogodišnjeg promatranja (1925—1949) Samobor je u prosjeku primao godišnje 1159 mm padalina. Uzima se da glavne kulture samoborske okolice tokom vegetacijskog razdoblja IV. do IX. mjesec) trebaju slijedeće količine padalina: žitarice oko 300 mm, okopavine oko 450 mm, a livade i pašnjaci oko 600 mm. Kako je u promatranom razdoblju u prosjeku tokom jednogodišnjeg vegetacijskog razdoblja padalo oko 608 mm kiše, znači da je količina padalina do-

voljna za rast glavnih kultura.⁴ No sama Žumberačka gora nalazi se u zoni veće kišnosti (relativno visinska razlika od Samobora do vrha Žumberačke gore iznosi 1013 m), što ukazuje, da je za neke kulture pre-vlažna. Od žitarica će jedino kukuruz ovdje imati bolje kišne uvjete, jer je navedena vlažnost vegetacijskog razdoblja kod Samobora za kukuruz nedovoljna. Bolje će uvjete imati i okopavine (naročito krumpir), te livade, pašnjaci i šume.

Ali na većim visinama temperature negativno utječu na rast kultura. Iznad 500 m vrlo su česti mrazevi u kasno proljeće (čak i u V. mjesecu) i u ranu jesen (vrlo često u IX. mjes.). Na srednjem ravnjaku snijeg padne već početkom studenog, te ostaje do kraja travnja, a katkad i do svibnja; to, uz općenito niže temperature, ograničava trajanje vegetacijskog razdoblja. Zbog oporije klime odabiru se otpornije kulture s kraćim vegetacijskim razdobljem. Tla jako variraju vrstama i kvalitetom, i to već na malenim udaljenostima. Njihove razlike više su uvjetovane nagibima nego sastavom podloge.

Sl. 2. Pregled katastarskih općina Žumberačke gore.

Fig. 2. Repartition des communes cadastrales dans de la Žumberačka gora.

Navedene prilike sastava, reljefa i tala odrazile su se i na površinski odnos glavnih kategorija iskorišćivanja zemljišta. Najveće su površine pod šumama (55,2%), livadama (16,0%), pašnjacima (14,0%), dok je pod oranicama svega 13,6%, ukupnog prostora Žumberačke gore.⁵ Navedeni prostorni odnosi dobro se odražavaju i u pejzažu ovoga gorskog prostora. Dominiraju šume, u kojima su izolirane krčevine s malenim naseljima i obradivim površinama. Glavne površine livada i pašnjaka

⁴ P. Kovačević, Tla kotara Samobor, elaborat Zavoda za agroekologiju, Zagreb, 1956., str. 4.

⁵ Podatke o gospodarstvu usporedi s ekonomskim kartama na sl. 3—6.

nalaze se na krškim prostorima i redovno su udaljene od naselja; to je prošaran krčevinski pejzaž.

Udio vinograda na središnjem je ravnjaku malen, a u najvišim naseljenim prostorima uopće ih nema. Glavne vinogradarske površine dolaze na prijelazu gore u susjedna prigorja. U samoborskom zaleđu vinogradi zauzimaju oko 10% obradivih površina (oranice, vrtovi, voćnjaci i vinogradi), a u kupčinskom prostoru i radatovićkom kraju oko 7%. Kukuruz je glavna žitarica, ali dok u kupčinskom prostoru na kukuruz otpada oko 77%, a u samoborskom zaleđu oko 70% površina svih zasijanih žitarica, na ravnjaku kukuruz sudjeluje samo sa oko 30%, a u radatovićkom kraju sa oko 33% površina svih žitarica. Relativno malen udio površina kukuruza na ravnjaku i u radatovićkom kraju odraz je oporijih klimatskih prilika; u višim dijelovima tih krajeva kukuruz ne sazrijeva do prvog snijega, te je udio bijelih žitarica veći. Na središnjem ravnjaku dolazi iza kukuruza zob (27% zasijanih žitarica), dok u radatovićkom kraju ona dolazi iza kukuruza i pšenice. Samoborsko zaleđe međutim gotovo uopće ne sije zob, a kupčinski prostor vrlo malo. Veliku važnost za prehranu imade krumpir, naročito u višim dijelovima Žumberačke gore. Na ravnjaku krumpir obično zauzima više od trećine oraničkih površina, a u kupčinskom prostoru više od četvrtine, dok je u samoborskom zaleđu pod krumpirom oko 20%, a u radatovićkom kraju tek oko 15% oraničkih površina.

Prevladavaju različite prehrambene kulture, što ukazuje, da je ratarska produkcija usmjerena na podmirenje domaće potrošnje. Takva je ekonomija u skladu sa zaostalom privredom ovoga izoliranog gorskog prostora.

Ali poljoprivredna produkcija ne zadovoljava ni vlastite potrebe, jer su prinosi slabi, a naseljenost velika. Od žitarica najveći prinos daje kukuruz (6,0—10,0 kvintala), raž i ječam (4,0—7,5 kvintala), a pšenica samo 4,0—6,5 kvintala. Značajan je prinos krumpira, koji po jutru daje 40—90 kvintala. Računajući da godišnja potrošnja svih žitarica po stanovniku (tu su uračunate i potrebe za stoku i perad) iznosi 390 kg, domaća bi produkcija žita podmirivala potrebe stanovnika za oko 4 mjeseca (samoborskog zaleđa oko 3 mjeseca, ravnjaka za 4, kupčinskog prostora i radatovićkog kraja za oko 6 mjeseci).⁶ Pod pretpostvkom, da se po osobi utroši dnevno čak 1 kg krumpira, produkcija krumpira zadovoljava, a znatne količine ostaju i za tržište. Najveći tržišni viškovi ostaju međutim na središnjem ravnjaku, dosta u kupčinskom prostoru i radatovićkom kraju, dok samoborsko zaleđe mora uvoziti i krumpir.

Uz nepovoljne prirodne uvjete na nisku produkciju utječe i zaostalost. Drveni plug i brana još su uvijek glavno poljoprivredno oruđe u velikom dijelu prostora. Obrada se vrši pretežno motikama, a sije se »omaške«. Upotrebu boljih tehničkih pomagala otežava i reljef. Strmi nagibi uvjetovali su stvaranju malih umjetnih terasa. Upotreba modernih tehničkih pomagala ovdje je teška i za malena gospodarstva nerenabilna.

⁶ Prosječna godišnja potrošnja data prema podacima »Najnužnije narodne potrebe«, Zagreb, 1940. g., a godišnja produkcija prema rezultatima žetve 1957. g.

Stočarstvo je relativno važniji novčani izvor. God. 1955. na jedno je gospodarstvo središnjeg ravnjaka dolazilo 2,6 glava goveda, u kupčinskom i radatovičkom kraju po 2,4, a u samoborskom zaleđu po 2,1 glava. Broj konja je iste godine bio malen, ali su bili relativno brojniji na ravnjaku (1 konj na 5 gospodarstava) i u kupčinskom kraju (1 na 6). Daleko ih je manje bilo u radatovičkom kraju (1 na 18), a naročito u samoborskom zaleđu (1 na 22). Broj ovaca je neznan, naročito u samoborskom zaleđu. U prosjeku je jedno žumberačko gospodarstvo posjedovalo tek jednu svinju.

Stočarstvo je tradicionalna gospodarska grana. Počivalo je na velikim livadarskim (radatovički kraj 23%, kupčinski prostor 18%, središnji ravnjak 16%, samoborsko zaleđe 10%) i pašnjačkim (radatovički kraj 18%, kupčinski prostor 28%, ravnjak 10%, samoborsko zaleđe oko 5% ukupne površine) prostorima. Najslabiju prirodnu bazu imalo je stočarstvo samoborskog zaleđa, pa je ovdje nedostatak livada i pašnjaka nadomješten krmnim kulturama, koje zauzimaju oko 22% oraničnih površina. Znatno je udio krmnih kultura u radatovičkom kraju (oko 20%), a vrlo malen na ravnjaku (5%) i kupčinskom kraju (4%).

Poljoprivreda dominira u gospodarstvu kraja. Mogućnosti su u drugim zanimanjima minimalne. Industrija uopće nije razvijena. U poljoprivredi je uposleno preko 85% stanovnika kraja, a struktura aktiv-

Sl. 3. Udio različitih kategorija iskorišćavanja zemljišta po katastarskim općinama. 1. udio oranica u ukupnoj površini, 2. udio livada u ukupnoj površini i 3. udio pašnjaka u ukupnoj površini.

Fig. 3. La part de différentes catégories d'exploitation de la terre dans les communes cadastrales.

1. La part des labours sur toute la superficie; 2. La part des prairies sur toute la superficie et 3. La part des paturages sur toute la superficie.

Sl. 4. Udio različitih kategorija iskorišćavanja zemljišta po katastarskim općinama. 4. udio šuma u ukupnoj površini, 5. udio vinograda u ukupnoj površini i 6. udio žita u oranicama.

Fig. 4. La part de différentes catégories d'exploitation de la terre dans les communes cadastrales.

4. La part des forêts sur toute la superficie; 5. La part des vignes sur toute la superficie et 6. La part du blé sur les labours.

Sl. 5. Udio različitih kategorija iskorišćavanja zemljišta po katastarskim općinama. 7. udio krumpira u oranicama, 8. udio krmnih kultura u oranicama i 9. udio kukuruza u žitaricama.

Fig. 5. La part de différentes catégories d'exploitation de la terre dans les communes cadastrales.

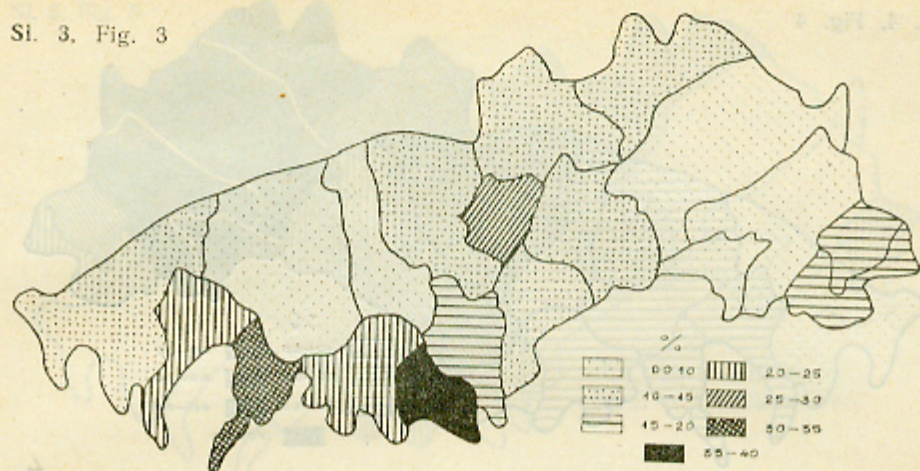
7. La part des pommes de terre sur les labours; 8. La part des cultures fouragères sur les labours et 9. La part du maïs dans les céréales.

Sl. 6. Udio različitih kategorija iskorišćavanja zemljišta po katastarskim općinama. 10. udio bijelih žita (bez zobi) u žitaricama, 11. udio zobi u žitaricama i 12. broj voćaka na 10 ha poljoprivrednih površina.

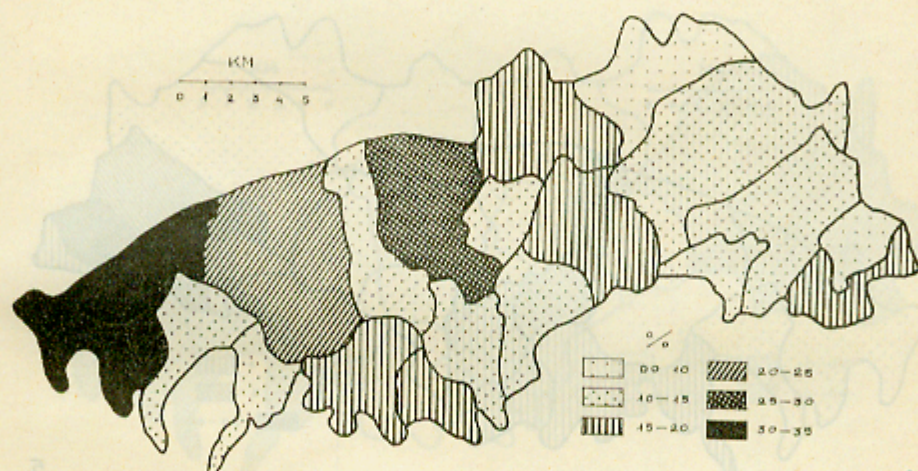
Fig. 6. La part de différentes catégories d'exploitation de la terre dans les communes cadastrales.

10. La part du blé à pain (sans l'avoine) dans les céréales; 11. La part de l'avoine dans les céréales et 12. Le nombre d'arbres fruitiers sur 10 ha de superficie agricole.

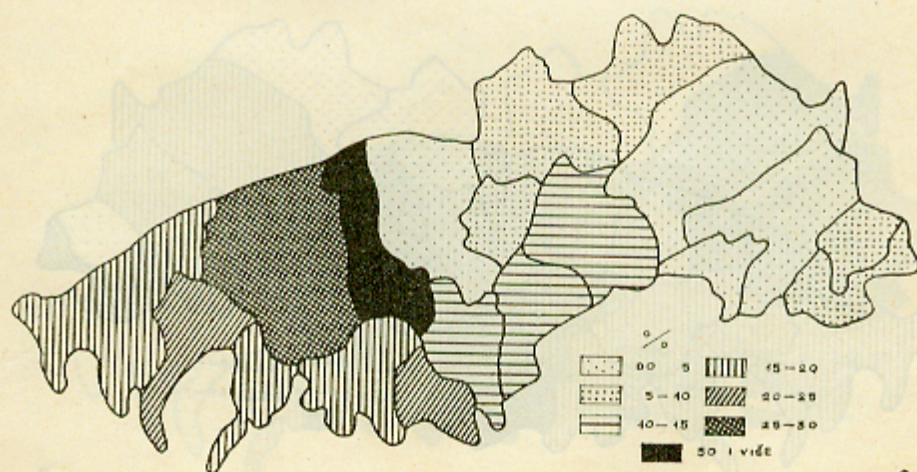

1.

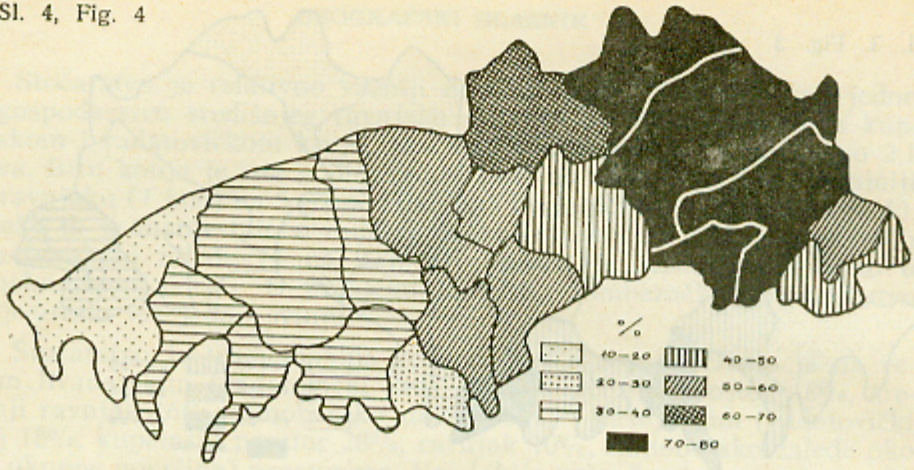

2.

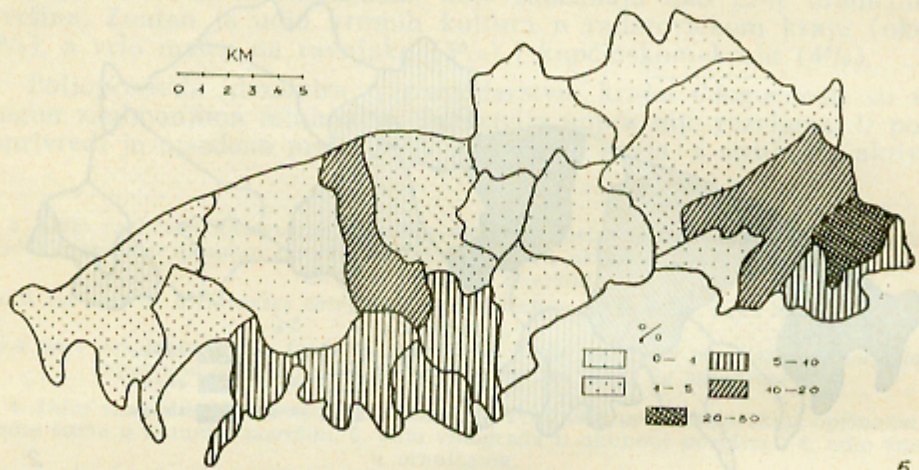
3.

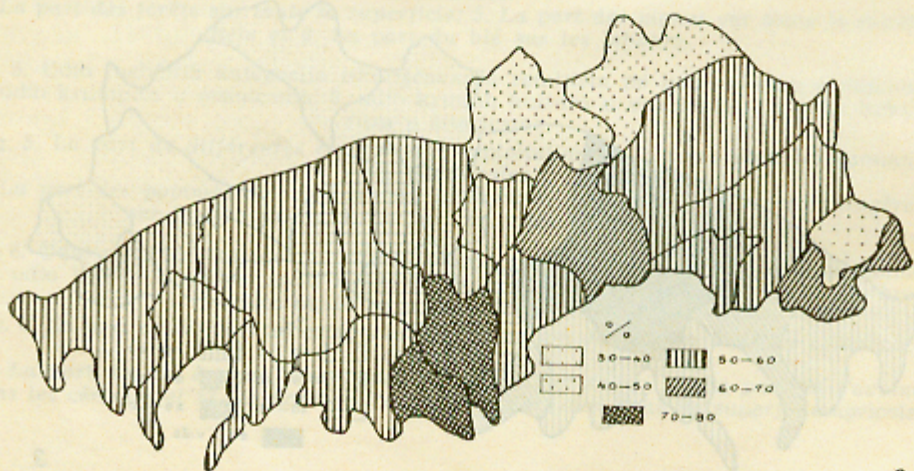

4

KM
0 1 2 3 4 5

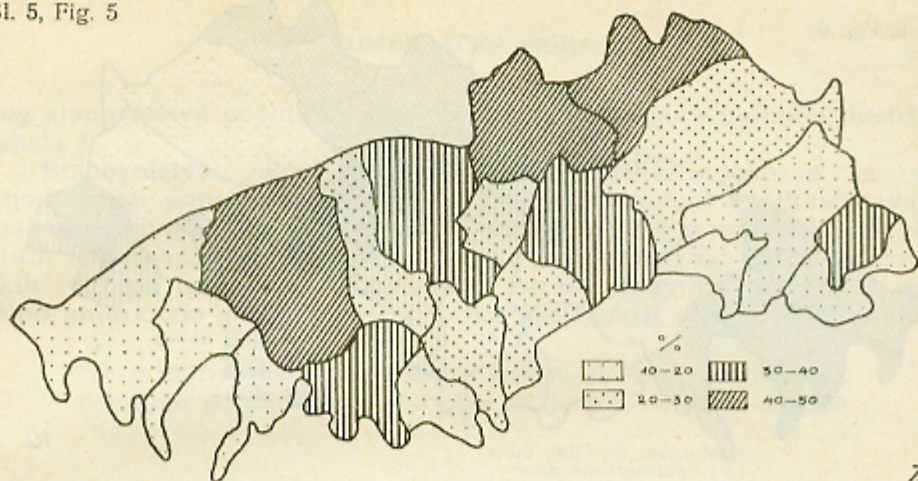

5

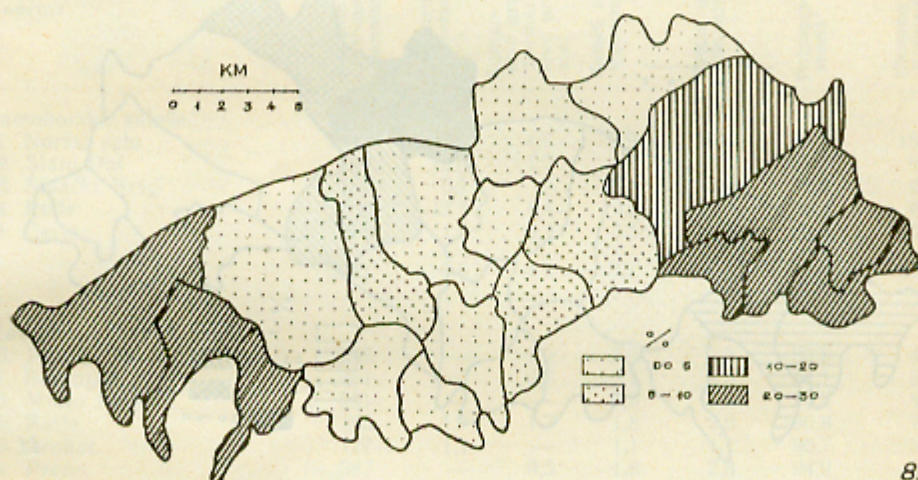

6

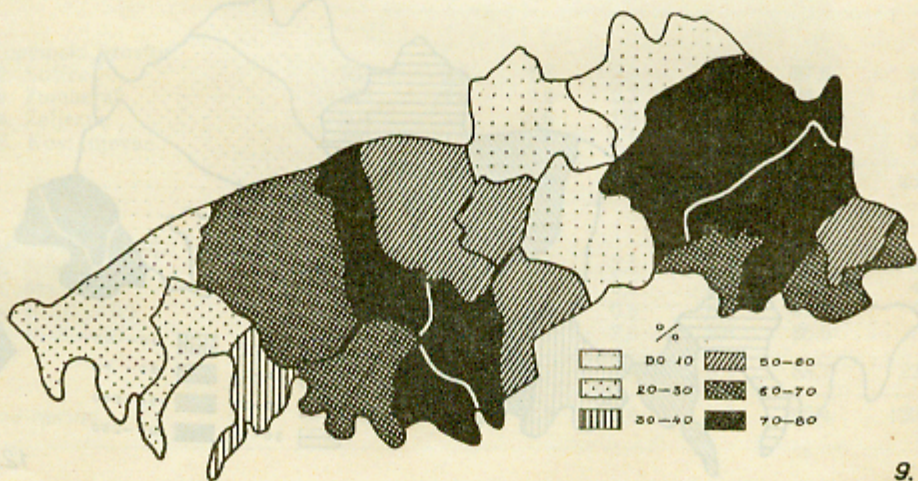

7

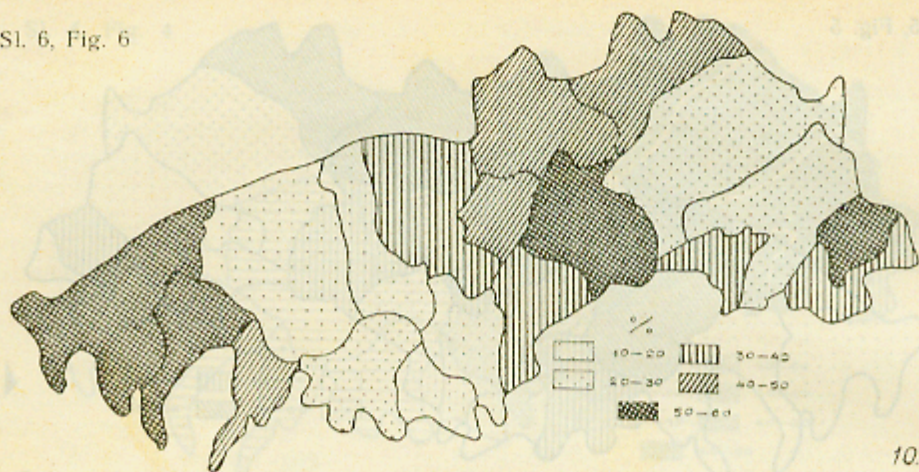

8

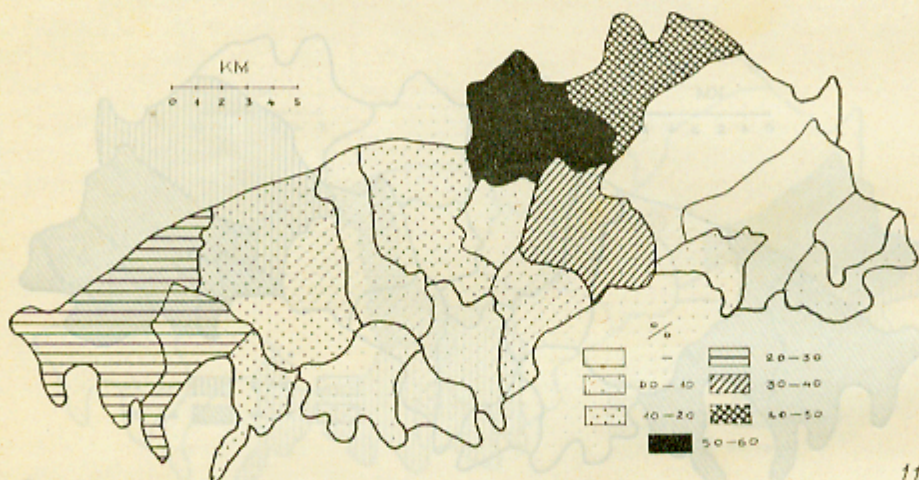

9

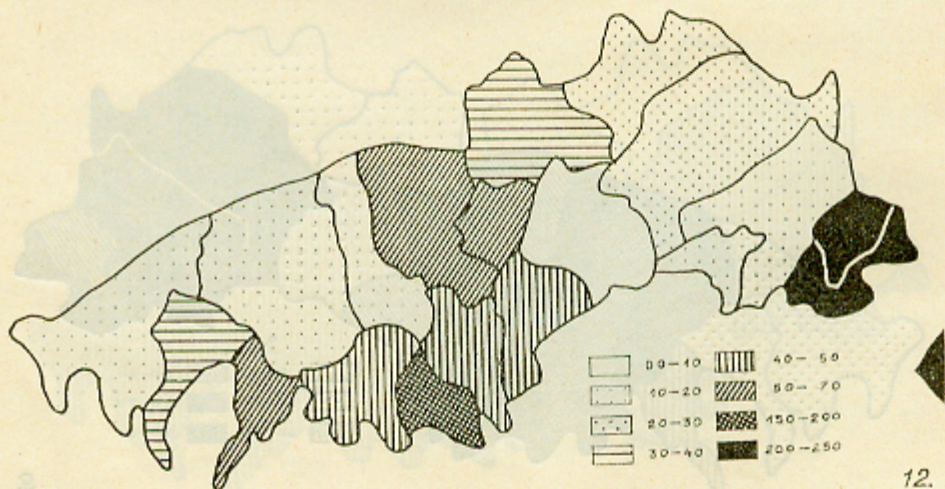

10.

11.

12.

nog stanovništva pojedinih dijelova Žumberačke gore najbolje ilustrira tabela 1.

Stanovništvo. Pregled gospodarskih prilika pokazao je, da Žumberačka gora teško prehranjuje svoje stanovništvo. Prevladavaju malena gospodarstva s raštrkanim posjedom. Zbog pomanjkanja vlastitih sirovina, prometne i zoliranosti i udaljenosti od jačih industrijskih centara, nema većih mogućnosti zarade izvan poljoprivrede. Kritično autarkično gospodarenje i velika naseljenost uvjetuju iseljavanje.

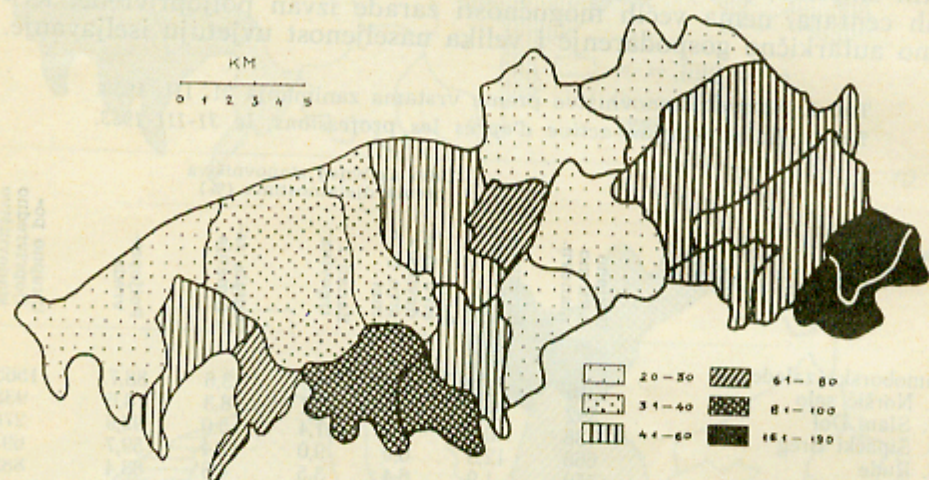
Tab. 1. Aktivno stanovništvo prema vrstama zanimanja 31. III. 1953.

Tab. 1. La population active d'après les professions, le 31-III-1953.

Katastarske općine	Udio aktivnog stanovništva prema djelatnostima (%)						Ukupno poljoprivredno stanovništvo
	Ukupno aktivno stanovn.	Industrijska i rudarstvo	Šumarstvo	Stivo građevinarstvo promet	Zanati i trgovina	Ostala zanimanja	
Samoborsko zaleđe							
1. Noršić selo	1016	2,8	4,0	0,9	3,6	88,7	1565
2. Slani Dol	592	12,6	1,7	3,7	8,3	73,6	935
3. Šipački Breg	138	0,7	—	1,4	5,0	92,9	276
4. Rude	666	12,3	6,6	9,0	12,4	59,7	693
5. Cerje	559	1,9	6,4	3,5	4,8	83,4	882
	2971	6,6	4,4	3,8	6,8	78,4	4351
Ravnjak							
6. Poklek	292	—	1,0	2,0	7,5	89,5	446
7. Budinjak	261	—	0,7	0,7	4,5	94,1	376
8. Mrzlo Polje	291	—	—	1,6	7,5	90,9	463
9. Kalje	455	1,7	1,7	1,8	5,0	90,8	731
10. Grabar	177	1,1	—	1,1	1,1	96,7	333
11. Pečno	387	—	0,5	1,8	2,8	94,9	555
	1863	0,5	0,7	1,5	4,9	92,6	2904
Kupčinski prostor							
12. Sošice	531	0,5	1,3	2,0	8,6	87,6	930
13. Zumberak	269	4,0	2,2	2,2	7,4	84,4	513
14. Zeljezno	304	—	0,6	1,6	4,9	92,9	470
15. Kostanjevac	379	0,7	2,1	3,1	5,5	88,6	595
	1483	1,1	1,2	2,4	6,8	88,5	2508
Radatovički kraj							
16. Sekulići	290	—	0,6	2,4	7,5	89,5	557
17. Malinci	263	0,7	1,5	0,7	6,0	90,1	488
18. Brašljevića	301	0,3	0,6	0,9	8,9	89,3	460
19. Mahovljčić	561	0,7	0,1	2,8	9,8	86,6	762
	1415	0,4	0,1	1,9	8,4	88,7	2267
Sve općine	7732	3,0	2,3	2,6	6,7	85,4	12030

Naseljenost. — Popis stanovnika godine 1953. navodi u Žumberačkoj gori 17387 stanovnika; taj broj uključuje žiteljstvo svih sela Žumberačke gore unutar izohipse od 300 m (prema tab. u dodatku i sl. 1.). Površina Žumberačke gore u navedenim granicama (prema vlastitom planimetrijskom mjerenju) iznosi 404 km²; to znači, da je opća

Sl. 7. Gustoća naseljenosti.

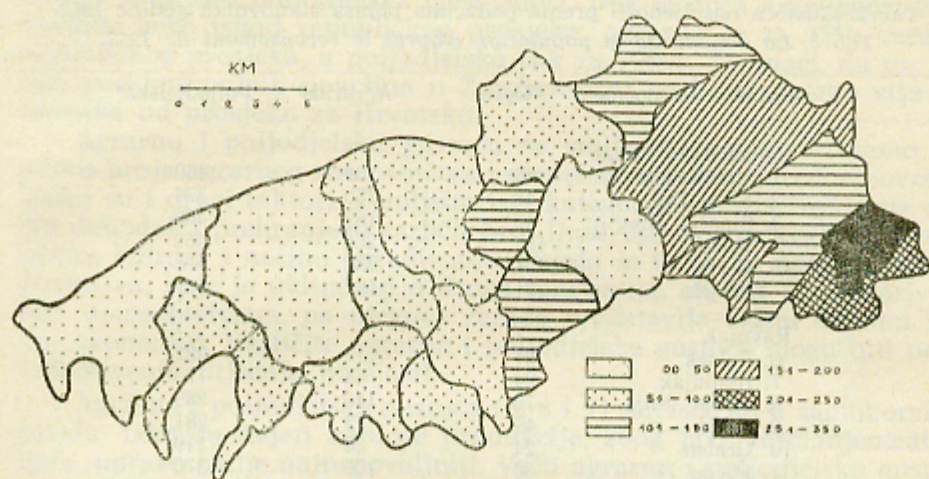
Fig. 7. La densité de la population.

gustoća stanovnika Žumberačke gore iznosila 43 stanovnika na km². Gustoću naseljenosti po katastarskim općinama u navedenim granicama ne možemo odrediti, jer granična izohipsa presjeca katastarske jedinice susjednih prigorja, a ova imaju bitno drugačije prirodne i društvene značajke. Ograničit ćemo se na uži gorski prostor Žumberačke gore u granicama 19 katastarskih općina. Ukupna površina tih 19 katastarskih općina iznosi 311 km² i na tom je prostoru godine 1953. živjelo 15453 stanovnika ili 49 ljudi na km². To znači, da je opća naseljenost Žumberačke gore znatno ispod prosjeka NR Hrvatske (1953. godine 69 stanovnika).

Razlike naseljenosti unutar pojedinih dijelova gorskog prostora znatne su i variraju od 24—187 stanovnika na km², detaljni pregled ovih razlika daju tab. 2. i sl. 7—9. Izdvajaju se slabo i gusto naseljeni dijelovi gore.

Najslabije su naseljeni najviši dijelovi gore, jer naseljenost prestaje na visini od 800 m. To su rubni dijelovi prema slovenskoj granici. Slabije su naseljeni i izolirani prostori katastarskih općina Poklek, Budinjak, Grabar i Pećno, kao i najizrazitiji krški kraj Žumberačke gore u katastarskim općinama Sekulići, Sošice i Žumberak. U navedenim područjima opća gustoća varira od 24—40 stanovnika na km². Najgušće je naseljeno neposredno zaleđe Samobora, gdje na km² živi čak četiri do osam puta više stanovnika nego u sprijeda navedenim općinama.

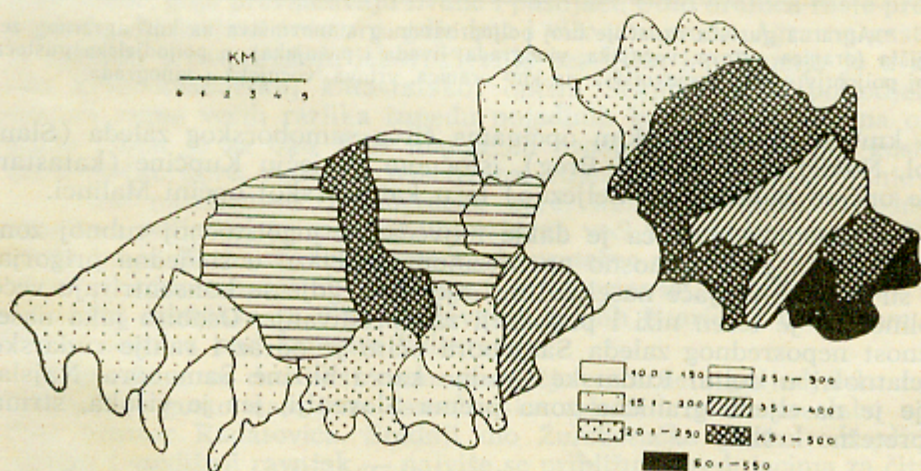

Sl. 8. Agrarna gustoća.

Fig. 8. La densité agricole.

U katastarskoj općini Cerje i Rude živi 167, odnosno čak 187 ljudi na km^2 . Drugo područje relativno jače naseljenosti predstavljaju katastarske općine Mahovljic i Kostanjevac (po 90 stanovnika), u kupčinskom prostoru. Naseljenost iznad prosjeka imaju još katastarske općine Mrzlo Polje, u najplodnijoj udubini centralnog dijela Žumberačke gore, i katastarska općina Brašljeвица na prijelazu Žumberačke gore u prigorsku okolicu. U svim ostalim katastarskim općinama naseljenost je ispod prosjeka za Žumberačku goru. Naseljenost između 41—49 stanovnika

Sl. 9. Poljodelska gustoća.

Fig. 9. La densité par rapport à la surface cultivée.

Tab. 2. Gustoća naseljenosti prema podacima popisa stanovnika godine 1953.
 Tab. 2. La densité de la population d'après le recensement de 1953.

Katastarske općine	Opća	Agrarna*	Poljodjelska*
Samoborsko zaleđe			
1. Noršić selo	48	161	460
2. Slani Dol	48	150	374
3. Sipački Breg	43	162	460
4. Ruđe	187	266	462
5. Cerje	167	238	518
Prosjek	71	181	439
Ravnjak			
6. Poklek	24	111	222
7. Budinjak	24	54	170
8. Mrzlo Polje	76	140	289
9. Kalje	49	73	281
10. Grabar	24	36	119
11. Pečno	30	106	370
Prosjek	35	75	223
Kupčinski kraj			
12. Sošice	32	43	290
13. Žumberak	36	53	466
14. Željezno	49	100	223
15. Kostanjevac	90	90	191
Prosjek	49	59	261
Radatovički kraj			
16. Sekulići	27	33	168
17. Malinci	41	70	180
18. Brašljevica	80	88	170
19. Mahovljčić	90	90	230
Prosjek	52	60	185

* Agrarna gustoća označuje broj poljoprivrednog stanovništva na km² agrarnog zemljišta (oranica, vrtova, voćnjaka, vinograda, livada i pašnjaka), a poljodjelska gustoća broj poljoprivrednog stanovništva na km² oranica, vrtova, voćnjaka i vinograda.

na km² je u katastarskim općinama šireg samoborskog zaleđa (Slani Dol, Noršić selo, Sipački Breg), istočnom porječju Kupčine (katastarske općine Žumberak i Željezno) te u katastarskoj općini Malinci.

Aritmetička gustoća je dakle najveća na jugoistočnoj rubnoj zoni Žumberačke gore, odnosno na njezinom prijelazu u susjedna prigorja. Ti su dijelovi najjače naseljeni na mjestima, gdje se koncentriraju veće doline. Tu je teren niži i pogodniji za obrađivanje. Osobito jaka naseljenost neposrednog zaleđa Samobora očito je odraz i ranije rudarske djelatnosti u dolini Rudarske Gradne kao i blizine Samobora. Najslabije je naseljena granična zona prema Sloveniji, jer je visoka, strma i pretežno krška.

Relativno mala naseljenost je posljedica planinskog i, u znatnoj mjeri, krškog karaktera te malih obradivih površina. Mala aritmetička gustoća daje krivu sliku o stvarnoj naseljenosti, koju najbolje odra-

žavaju agrarna i poljodjelska naseljenost. Dok je opća naseljenost Žumberačke gore ispod republičkog prosjeka, agrarna je za 35% veća od republičkog prosjeka, a poljodjelska čak za 106%. To znači, da na jedinici poljoprivrednih površina u Žumberačkoj gori živi daleko više stanovnika od prosjeka za Hrvatsku.

Agrarnu i poljodjelsku gustoću ne smijemo promatrati samo kao odnos broja agrarnog stanovništva i raspoložive poljoprivredne površine. Važni su i drugi faktori. Zemljišta iste kategorije iskorišćivanja ne daju isti dohodak i prehranjuju različit broj ljudi, što ovisi o kvaliteti zemlje, izboru kultura i načinu obrađivanja. Osjeća se i utjecaj neagrarnog stanovništva, koje je uključeno u druga zanimanja, ali živi u poljoprivrednim domaćinstvima, pa njegova zarada predstavlja važnu dopunu kućnoj ekonomiji. Različite agrarne i poljodjelske gustoće mogu biti odraz i društvenih utjecaja prošlosti.

Agrarna i poljodjelska gustoća (s. 8 i 9) najveće su u samoborskom zaleđu, iako su uvjeti agrarne produkcije, zbog jake raščlanjenosti reljefa, upravo ovdje najnepovoljniji. Veću agrarnu i poljodjelsku gustoću ovoga kraja podržavaju i vrste kultura. Kukuruz je ovdje daleko najvažnija žitarica, što je odraz ne samo prirodnih uvjeta već i socijalnih prilika, osobito velike naseljenosti. To naročito vrijedi za unutrašnje katastarske općine samoborskog zaleđa, gdje agrarna gustoća prelazi vrijednost od 150 stanovnika, a poljodjelska u prosjeku čak 400 stanovnika na km². Veću agrarnu (238—266 stanovnika) i poljodjelsku (469 do 518 stanovnika) gustoću imaju samo katastarske općine u neposrednoj blizini Samobora, što je posljedica gajenja rentabilnijih kultura (koncentrirani vinogradi) i zarade nepoljoprivrednih članova seoskih domaćinstava.

Najmanju agrarnu i poljodjelsku gustoću ima najzapadniji dio Žumberačke gore, odnosno prostor Radatovića. To je kraj ekstenzivnije poljoprivrede, gdje prevladavaju livade i pašnjaci. Udio oranica raste prema istočnim dijelovima prostora, gdje ima i više vinograda. Agrarna gustoća je uskladu s rasporedom iskorišćivanja zemljišta i najmanja je u izrazito krško-livadarskoj katastarskoj općini Sekulići. Kod poljodjelske gustoće nema većih razlika između pojedinih katastarskih općina ovog dijela i ona je za oko 70% manja od prosječne poljodjelske gustoće Žumberačke gore. Agrarna naseljenost mjestimično je čak manja od prosječne naseljenosti Žumberačke gore. Relativno niske vrijednosti agrarne i poljodjelske gustoće upućuju na veći prosperitet stanovništva ovoga kraja. Treba međutim istaći, da pretežno vapnenački sastav umanjuje vrijednost agrarnih površina i iznos prinosa. Slabiji pritisak stanovništva odražava se u prevladavanju bijelih žitarica i u velikom postotku oranica pod krmnim kulturama.

Navedena su dva ekstremna područja agrarne i poljodjelske naseljenosti — gusto naseljeno samoborsko zaleđe i relativno slabo naseljeni prostor Radatovića. Srednji dio Žumberačke gore — kupčinski prostor i središnji ravnjak — najviše se približuju srednjacima za čitavu Žumberačku goru, ali i ovdje postoje izvjesne razlike.

U kupčinskom je kraju agrarna naseljenost manja nego na ravnjaku, naročito u unutrašnjim katastarskim općinama (Sošice i Žumberak). Tu su veliki pašnjački prostori i livade, koji su relativno male vrijednosti, jer su na vapnenačkoj podlozi stijena i u planinskom dijelu Žumberačke gore. Poljodjelska gustoća je međutim ovdje veća nego na ravnjaku. Relativno velika poljodjelska naseljenost odražava se u prevladavanju kukuruza, a veliko značenje za prehranu imade i krumpir. Agrarno vrednije katastarske općine (Kostanjevac i Željezno) imaju daleko manji broj stanovnika na jedinici oraničnih i vinogradarskih površina.

Najviše i najizoliranije katastarske općine (Grabar, Budinjak, Kalje i Poklek) središnjeg ravnjaka imaju najmanju agrarnu i poljodjelsku gustoću. Većim gustoćama izdvaja se agrarno vredniji prostor Mrzlog Polja i okolice Pećna. Navedene razlike pretežno su uvjetovane izborom kultura. Zbog opornijih klimatskih prilika na najvišim poljoprivrednim površinama uspijevaju kulture manjeg prinosa (raž, zob, ječam), a kukuru teško sazrijeva na visinama iznad 700 m. Prehrana ovog visokog dijela uglavnom ovisi o krumpiru. Najveću agrarnu gustoću ima Mrzlo Polje, dok je poljodjelska naseljenost najveća u okolici Pećna; ova razlika je posljedica većeg udjela oranica u Mrzлом Polju, odnosno manjeg u kolicima Pećna.

Kao što se vidi, raspored i iznos agrarne i poljodjelske gustoće ovisi o uvjetima i izboru kultura. Ta je ovisnost tipična za agrarno zaostale krajeve. Stupanj naseljenosti nekog kraja (agrarnog) najbolje možemo odrediti agrarnom produkcijom i mogućnostima prehrane vlastitog stanovništva, odnosno količinom viška, koji ostaje za razmjenu. U našem slučaju ovo određivanje je teško, jer za mnoge elemente agrarne produkcije, na pr. za prinos stočarstva i šumarstva, nema podataka. Lakše je odrediti stupanj poljodjelske naseljenosti, jer nju dobro odražava produkcija žitarica, koje ovdje još uvijek predstavljaju osnovne živežne namirnice.

Produkcija žitarica podmiruje potrebe stanovništva za 4 mjeseca ili oko 30% godišnjih potreba. Prinos krumpira povećava taj vremenski odsjek na oko 5 mjeseci, odnosno sa žitaricama pokriva oko 40% godišnjih potreba u prehrani stanovnika. U skladu s ovim vrijednostima poljodjelska bi gustoća trebala biti u prosjeku za oko 60% manja od današnje (u uvjetima današnjih ekonomskih prilika i opće gustoće), t. j. oko 160 ljudi na km², a ne 277. Iako sama poljodjelska gustoća nije dovoljno mjerilo potencijalne naseljenosti, ona ukazuje, da su sve katastarske općine prenaseljene. Suvišak stanovnika, koji poljoprivreda ne može prehraniti, iznosi oko 6000 ljudi. To znači, da je današnja poljodjelska gustoća moguća zbog nižeg životnog standarda.

Gustoća stanovnika nije međutim svuda samo odraz ekonomskih mogućnosti kraja. Samoborsko zaleđe nema nikakvih prednosti u prirodnim osobinama pred ostalim dijelovima Žumberačke gore, a ipak je daleko gušće naseljeno od bilo kojeg drugog dijela. Jaka raščlanjenost reljefa samoborskog zaleđa pogoduje spiranju najplodnijeg površinskog sloja tla. Prinosi oraničnih kultura svuda su približno jednaki, a ipak

je razlika u poljodjelskoj gustoći samoborskog zaleđa i ostalih dijelova Žumberačke gore vrlo velika. Ta je razlika posljedica društvenih faktora, koji su odraz različitog vremena naseljavanja i naknadne društveno-socijalne organizacije. Gusto naseljeno samoborsko zaleđe prostorno odgovara području starog naseljavanja i feudalnog društvenog uređenja, a slabije naseljeni dijelovi Žumberačke gore prostoru mlađeg ili sekundarnog naseljavanja i graničarske organizacije.

Visinski raspored stanovnika. — Približno podjednako su naseljene sve visinske zone (od 100 m vis. razlike) do 800 m. Ipak u najbližim zonama (do 400 m) živi najveći broj stanovnika (u zoni 200—300 m 21%, a 300—400 m 22% ukupnog stanovništva). Manji je broj stanovnika na visinama 400—500 m (13%), a nešto veći u visinama od 500—600 m i 600—700 m (po 18%). Najviša zona naseljenosti (700 do 800 m) imade svega 5% ukupnog stanovništva gore.

Gustoća naseljenosti pojedinih visinskih zona znatno varira i najveća je u najnižoj zoni, što je odraz velike naseljenosti kupčinskog prostora oko Kostanjevca. Gusto je naseljena i zona 600—700 m, jer je na tim visinama glavnina agrarno vrednijih zaravni. Naseljenost iznad prosjeka opće naseljenosti Žumberačke gore ima još jedino zona 300—400 m, dok su ostale slabije naseljene.

Znatne su razlike u visinskom rasporedu naseljenosti unutar pojedinih dijelova Žumberačke gore. Kupčinski prostor je najnaseljeniji u visinama od 200—300 m i 300—400 m, gdje živi preko 75% njegova stanovništva. Iznad 400 m broj stanovnika s visinom opada i u gornjoj zoni naseljenosti je manji nego u ostalim dijelovima Žumberačke gore. Sasvim je suprotan raspored stanovnika na središnjem ravnjaku. Do 400 m visine ravnjak uopće nije naseljen, 400—500 m vrlo slabo, a u većim visinama više nego bilo koji drugi dio Žumberačke gore; iznad 500 m živi preko 75% stanovnika ovog dijela. U samoborskom zaleđu najveći broj stanovnika živi na visinama od 300—500 m (54%). Sve ostale visinske zone naseljene su relativno slabo, ali niti jedna (do 800 m) nije bez stanovnika. U radatovićkom kraju naseljenost počinje iznad 300 m, ali je najveća u visinama između 400—700 m.

Nejednak visinski raspored stanovnika pojedinih dijelova Žumberačke gore očito ukazuje na prethodno objašnjenu različitu agrarnu produkciju. Trebalo bi očekivati, da će visinski raspored stanovnika biti i važan faktor u brojčanom kretanju stanovnika. Vidjet ćemo međutim da to nije slučaj.

Brojčano kretanje stanovnika od polovice 19. stoljeća. — Istovremene podatke o stanovništvu čitave Žumberačke gore posjedujemo tek od popisa godine 1880. Iz tih podataka (sl. 10., tab. u Dodatku) vidimo, da je stanovništvo već godine 1890. dostiglo maksimum; otada uglavnom stagnira, a od godine 1931. i opada. Takav pravac kretanja broja stanovnika nije specifičnost Žumberačke gore, već je u skladu s općim kretanjem broja stanovnika prenaseljenih dijelova Hrvatske. Značajnije su razlike u kretanju broja stanovnika pojedinih dijelova Žumberačke gore.

Tab. 3. Altimetrijski raspored stanovnika po zonama od sto metara.
 Tab. 3. La disposition altimétrique de la population par zone de 100 m.

Visinske zone (m)	Godine	Stanovnika			Domaćinstava		Članova po domaćinstvu
		Broj	% + —	na km ²	Broj	% + —	
200 — 300	1880	4404	— 20	114,2	763	+ 23	5,9
	1953	3664		92,4	941		3,9
300 — 400	1880	3294	+ 20	43,9	494	+ 46	7,0
	1953	3978		50,7	725		5,5
400 — 500	1880	2263	— 4	29,6	327	+ 38	7,4
	1953	2362		29,2	453		5,2
500 — 600	1880	3757	— 15	45,0	548	+ 21	7,1
	1953	3260		37,8	566		4,9
600 — 700	1880	2649	+ 18	52,2	371	+ 46	7,5
	1953	3133		58,3	542		5,8
700 — 800	1880	988	+ 0,2	37,2	116	+ 60	9,9
	1953	990		33,0	186		5,5
Ukupno Prosjeck	1880	17335	+ 0,1	45,4	2629	+ 33	6,9
	1953	17387		43,5	3513		5,0

Stanovništvo samoborskog zaleđa (s izuzetkom manjih oscilacija 1890.—1910.) stalno raste, pa čak i od god. 1931. i 1948., kad su pad stanovnika pokazivali i oni krajevi Hrvatske, koji se inače ne mogu ubrojiti u prenaseljena područja. U svim ostalim dijelovima Žumberačke gore stanovništvo je brojčano opalo s time, što pad kod svih nije počeo u isto vrijeme. U radatovičkom kraju stanovništvo je konstantno raslo do god. 1880., kad počinje stagnacija, koja traje do 1890., otada počinje pad. Stanovništvo kupčinskog prostora brojčano je raslo deset godina dulje, ali kad je god. 1890. pad počeo, on je bio relativno nagliji nego u ostalim dijelovima Žumberačke gore. Na središnjem ravnjaku stanovništvo je brojčano raslo do god. 1890., kad počinje stagnacija, a od god. 1931. i brže opadanje.

Usprkos padu broja stanovnika u najvećem dijelu Žumberačke gore, ukupan broj stanovnika nije opao, jer je gubitak stanovnika depopulacijskih područja kompenziran porastom stanovnika samoborskog zaleđa.

Kretanje broja stanovnika nije bilo jednako u svim visinskim zonama (vidi tab. 3). Značajno je, da je od god. 1880. najveći pad stanovnika bio upravo u najnižoj naseljenosti zoni (200—300 m), i tu je broj stanovnika do god. 1953. smanjen za oko 20%. Taj je pad najvećim dijelom posljedica depopulacije nižih dijelova kupčinskog prostora. Pad

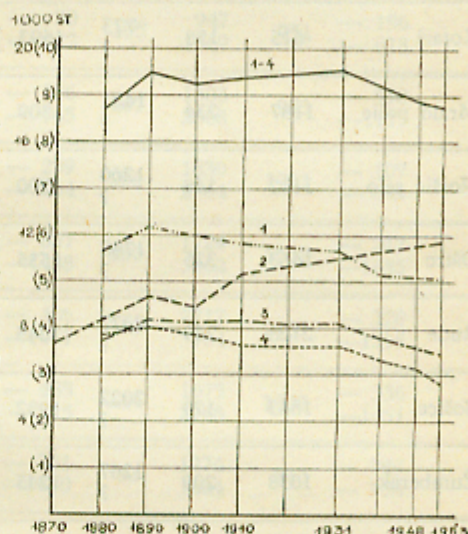

stanovnika upravo najnižih zona Žumberačke gore dokaz je, da do depopulacije viših dijelova nije došlo zbog spuštanja stanovnika u rubne prigrorske zone, kao što je to redovna pojava u drugim dijelovima sjeverne Hrvatske; razlozi su druge naravi. Interesantno je, da se stanoviti pad stanovnika te zone opaža i u onim dolinskim prostorima, koji su bliže industrijskim centrima. Tako u samoborskom zaleđu pokazuje pad jedino naselje Rude, iako je upravo ono najbolje povezano sa Samoborom, ne samo prostorno, već i tradicijom. Pad stanovnika Ruda posljedica je jake njegove velike ranije naseljenosti, pa ni dopunska

Sl. 10. Kretanje broja stanovnika po jedinim dijelovima Žumberačke gore.
1. kupčinski prostor, 2. samoborsko zaleđe, 3. brdski ravnjak, 4. radatovički kraj i 1—4 čitava Žumberačka gora.

Fig. 10. Le mouvement du nombre de la population dans différentes parties de la Žumberačka gora.

1. Le bassin de la Kupčina; 2. L'arrière-pays de Samobor; 3. Le plateau montagneux; 4. La région de Radatovići et 1—4 L'ensemble de la Žumberačka gora.

zarada u novoj industriji Samobora ne može zadovoljiti te dolazi do stalnog iseljavanja. U visinskoj zoni 300—400 m ukupan broj stanovnika nije opao od god. 1880., jer najveći broj stanovnika ove zone živi u samoborskom zaleđu, gdje stanovništvo brojčano raste. Brojčano opadanje stanovnika ove zone ograničeno je na kupčinski prostor i radatovički kraj. U višim dijelovima Žumberačke gore stanovništvo je brojčano opalo u visinama između 400—600 m.

Dosadašnje izlaganje nameće neke konstatacije. Sasvim je sigurno, da su agrarna i poljodjelska gustoća, odnosno prenaseljenost, kao i po-manjkanje industrije, odnosno nemogućnost sporednih zarada, utjecali na stagnaciju i opadanje broja stanovnika Žumberačke gore. Ali ekonomski razlozi ne mogu objasniti razlike u brojčanom kretanju stanovnika samoborskog zaleđa i ostalih dijelova Žumberačke gore. Loše gospodarske prilike samoborskog zaleđa, natprosječna agrarna i poljodjelska gustoća kao i u ostaloj Žumberačkoj gori, uz iste mogućnosti agrarne produkcije, očito nisu stimulirale povećanje broja stanovništva. Stanovništvo je ovdje raslo na račun životnog standarda, pa i egzistencije.

Tab. 4. Tabela pregled kretanja stanovnika po

Župe	Stanovništvo 1880.	Prirodni prirast	1 8 9 0 .			Prirodni prirast	1 9 0 0 .			Prirodni prirast
			Tre- balo biti ¹	Bilo	—		Tre- balo biti	Bilo	—	
Kalje	1212	234	1446 ?	1415	— 31 ?	162	1577 1608	1371	— 206 — 237	224
Kast	975	200	1175 ?	1036	— 139 ?	83	1119 1258	974	— 145 — 284	115
Kotari	615	158	773 ?	693	— 80 ?	177	870 950	719	— 151 — 231	127
Mrzlo polje	1187	234	1421 ?	1309	— 112 ?	114	1423 1535	1256	— 167 — 279	139
Noršić selo	1112	148	1260 ?	1200	— 60 ?	221	1421 1481	1210	— 211 — 271	282
Oštrc	1463	325	1788 ?	1535	— 253 ?	211	1746 1999	1531	— 215 — 468	269
Rude	2128	249	2377 ?	2245	— 132 ?	177	2422 2554	2085	— 337 — 469	431
Sošice	1843	179	2022 ?	1932	— 90 ?	166	2098 2188	1905	— 193 — 283	129
Žumberak	1058	209	1267 ?	1245	— 22 ?	115	1360 1382	1184	— 176 — 198	136
Ukupno	11593	1936	13529 ?	12610	— 919 ?	1426	14036 14955	12235	—1801 —2720	1852

1. U gornjem broju stupaca «trebalo biti» je broj stanovnika, koji bismo mogli očekivati prema 1. *Le chiffre supérieur de la colonne «devrait être» indique le nombre d'habitants sement précédent, et le chiffre inférieur correspondrait à l'accroissement naturel*

Naprotiv, u krajevima manje agrarne i poljodjelske gustoće stanovništvo je otpadalo. To ukazuje na društvenu pozadinu navedenih razlika.

Postavlja se pitanje, da li su stagnacija i pad stanovnika depopulacijskih područja odraz smanjenog prirodnog prirasta ili pak pretjeranog iseljavanja, odnosno, da li je porast stanovnika samoborskog zaleđa rezultat većeg prirodnog prirasta ili pak manje sklonosti za iseljavanje.

Ta pitanja pokazuju, da se kod promatranja brojčanog kretanja stanovnika ne smijemo ograničiti samo na podatke statističkih popisa, koji registriraju samo prisutno stanovništvo, a ne daju podatke o prirodnom porastu i gubitku stanovništva (iseljavanjem) u razdoblju između dva popisa. Te vrijednosti mogu se dobiti tek analizom poroda i pomora, odnosno poređenjem prirodnog prirasta s faktičnim brojem stanovnika prilikom pojedinih popisa.

pojedinih župama i za sve skupa u razdoblju 1881.—1945 (8).

1910.			Prirodni prirast	1931.			Prirodni prirast	1945 (48.)			Prirodni prirast
Treba- lo biti	Bilo	—		Treba- lo biti	Bilo	—		Treba- lo biti	Bilo	—	
1595 1832	1422	— 173 — 410	242	1664 2074	1342	— 322 — 732	265	1607 2339	1182	— 425 — 1157	
1085 1373	919	— 166 — 454	253	1172 1626	933	— 239 — 693	221	1154 1847	852	— 302 — 995	
846 1077	725	— 121 — 352	187	912 1264	842	— 70 — 422	105	947 1369	751	— 196 — 618	
1395 1674	1095	— 300 — 579	187	1282 1861	1096	— 186 — 765	207	1303 2068	953	— 350 — 1115	
1492 1763	1468	— 24 — 295	315	1783 2078	1544	— 239 — 534	286	1830 2364	1723	— 107 — 641	
1800 2268	1487	— 313 — 781	614	2101 2882	1444	— 657 — 1438	280	1724 3162	1507	— 217 — 1655	
2516 2985	2384	— 132 — 601	436	2820 3421	2354	— 466 — 1067	363	2717 3784	2389	— 328 — 1395	
2034 2317	1685	— 349 — 632	327	2012 2644	1529	— 483 — 1115	144	1673 2788	1337	— 336 — 1451	
1324 1518	1139	— 185 — 379	273	1412 1791	1181	— 231 — 610	93	1274 1884	930	— 344 — 954	
14087 16807	12324	—1763 —4483	2834	15158 19641	12265	—2893 —7376	1964	14229 21605	11624	—2605 —9981	

prirodnom prirastu od prethodnog popisa, a donji bi odgovarao prirodnom prirastu od god. 1880. *auquel nous pourrions nous attendre d'après l'accroissement naturel depuis le recensement de 1880.*

Poređenje prirodnog prirasta i faktičnog broja stanovnika ukazat će na udio iseljavanja, koje je, kao što ćemo kasnije vidjeti, glavni razlog stagnacije i opadanja stanovnika. Na važnost iseljavanja, kao glavnog faktora depopulacije, ukazuje i vremensko podudaranje početka opadanja broja stanovnika s počecima iseljavanja. Najbolji primjer za to je radatovički kraj, gdje stanovništvo brojčano opada od god. 1880., kada prvi iseljenici odlaze u USA.⁷

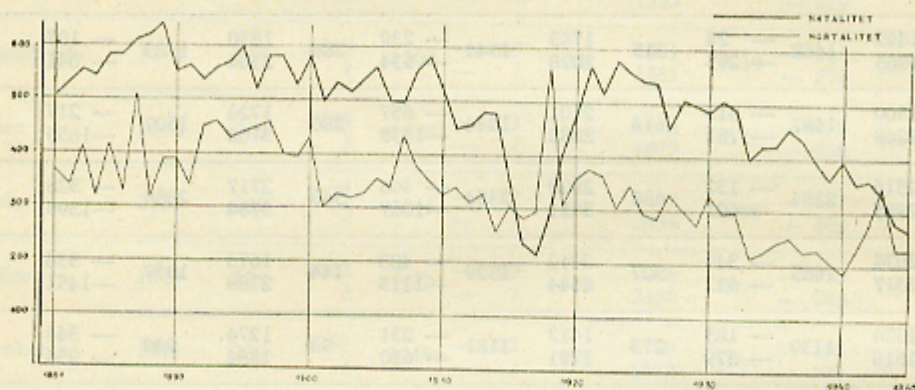
Podaci o porodu i pomoru, odnosno o prirodnom prirastu nisu publicirani za dulji niz godina, ali ni postojeći ne mogu koristiti, jer su uključeni u vrijednosti administrativnih jedinica, koje prostorno ne

⁷ M. Suklje, *Izseljavanje in doseljavanje v Zumberk*, Geografski vestnik, Ljubljana, 1936—37, str. 171.

odgovaraju područjima našeg promatranja. Naša će se analiza zasnivati na podacima poroda i pomora devet crkvenih župa⁸ iz svih dijelova Žumberačke gore i predjela različitih privrednih mogućnosti. Dobiveni rezultati moći će zbog toga poslužiti kao osnova za zaključke o kretanju stanovnika čitave Žumberačke gore.

Podaci matičnih knjiga navedenih devet župa za razdoblje god. 1881. do 1945. sumirani su na sl. 11. Natalitet i mortalitet kroz 64 godine pokazuju razlike, koje su od znatnog interesa. Kod nataliteta se razlikuju četiri faze: prva do god. 1890., druga do god. 1910., treća do god. 1920. i nakon toga četvrta. Mortalitet je u biti imao isti razvoj, ali su tipične faze teže uočljive, i linija mortaliteta jače oscilira od linije nataliteta. Natalitet je uvijek bio veći od mortaliteta osim za ratnih godina prvog i drugog svjetskog rata.

Sl. 11. Kretanje nataliteta i mortaliteta nekih župa Žumberačke gore (vidi popis župa na tab. 4.).

Fig. 11. Le mouvement de la natalité et de la mortalité de certaines paroisses de la Žumberačka gora (voir la liste des paroisses sur la table 4.).

Prvu fazu nataliteta i mortaliteta označuje jak porast, koji vremenski odgovara porastu faktičnog broja stanovništva utvrđenog statističkim popisom. Porast poroda bio je veći od porasta pomora, koji je povremeno i jako oscilirao. Drugu fazu nataliteta karakterizira stagnacija, ali se već opaža tendencija postepenog opadanja. U bitnim je crtama isti razvoj imao i mortalitet, ali je ovaj bio jači u godinama 1890.—1900., a nešto slabiji u slijedećem desetljeću. Treća faza do početka prvog svjetskog rata najkraća je, nju karakterizira nagli pad poroda i pomora, i tu pojavu je teže objasniti. Za vrijeme ratnih i poratnih godina mortalitet je veći od nataliteta, što očito ukazuje na osjetljivost domaće ekonomije i slabe zdravstvene zaštite u doba nesređenih priluka. Oko god. 1921. odnos između poroda i pomora već se normalizirao, ali je u toj četvrtoj fazi značajno da oba paralelno i

⁸ Čitav kraj ima 14 župa, ali za pet župa podaci nisu potpuni, pa se ne mogu analizirati.

naglo opadaju do drugog svjetskog rata, kada je pomor opet bio veći od poroda.

Razlike između poroda i pomora, odnosno stvarni prirodni prirast stanovnika, sumiran u razdoblju između popisnih godina (radi lakšeg poređenja s popisnim podacima) dat će na tabeli 5. Vidi se, da je prirodni prirast bio najveći u razdoblju od god. 1881.—1890., da bi u slije-

Tab. 5. Prirodni prirast stanovnika između pojedinih popisa stanovnika
Tab. 5. *L'accroissement naturel de la population entre différents recensements.*

1881.—1890. 1936	1891.—1900. 1426	1901.—1910. 1852	1911.—1931. 2834	1932.—1945. 1964
---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------

dećem desetljeću pao zbog nešto smanjenog poroda i osvjetno povećanog pomora. Između god. 1901.—1910. prirast je opet relativno povećan zbog smanjenog pomora. U slijedećem dvadesetogodišnjem razdoblju prirodni prirast je smanjen zbog manjeg poroda i ojačanog pomora uglavnom zbog prvoga svjetskoga rata. Od god. 1931. prirodni prirast još više opada i manji je nego u bilo kojem prethodnom razdoblju.

Stope prirodnog prirasta pokazuju nam, da je prirodni prirast stanovništva našeg kraja sve do god. 1900. bio znatno veći od prosjeka za tadašnju Hrvatsku (1880. god. 10,5‰, 1890. god. 6,5‰, 1900. godine 13,9)‰.⁹ Od god. 1931. stopa prirodnog prirasta naglo opada i znatno je manja od prosjeka za čitavu Jugoslaviju.¹⁰

Tab. 6. Stope prirodnog prirasta (u ‰) u godinama popisa
Tab. 6. *Les marges de l'accroissement naturel (en ‰) dans les années de recensement de la population.*

Župe	1880.	1890.	1900.	1910.	1931.	1945./48. ¹¹
Kalje	26	20	20	15	11	4
Kašt	14	9	17	18	23	10
Kotari	25	31	24	12	33	4
Mrzlo Polje	13	13	13	8	12	6
Noršić selo	11	13	12	13	21	7
Oštrc	22	13	14	9	21	2
Rude	9	18	9	15	17	9
Sošice	10	10	10	17	11	— 3
Zumberak	22	14	19	7	9	—10
Prosjek	15	14	14	13	15	3

⁹ Statistički godišnjak kr. Hrvatske i Slovenije I., Zagreb 1913., II., Zagreb, 1917.

¹⁰ V. S e r d a r navodi, da jugoslavenski prosjek prirodnog prirasta iza drugog svjetskog rata iznosi 16—18‰ (Referat na III. sastanku Jugoslavenskog statističkog društva u Zagrebu 1958.).

¹¹ Stope za 1945/48. dobivene su na osnovu prirodnog prirasta 1940—1945. i broja stanovnika 1948. pa imaju tek približnu vrijednost.

Ali taj znatan prirodni prirast nije se jednakomjerno odražavao na kretanju faktičnog broja stanovnika. Faktičan broj stanovnika bio je uvijek manji od »potrebnog broja«¹² stanovnika. Budući da u tom kraju nije bilo useljavanja (tek minimalan broj), taj manjak stanovnika od »potrebnog broja« predstavlja zapravo broj iseljenih.

Tab. 7. Razlike između faktičnog i »potrebnog broja« stanovnika.

Tab. 7. La différence entre le chiffre réel et »le chiffre nécessaire« de la population.

Oznake	1880.	1890.	1900.	1910.	1931.	1948.
Faktičan broj stanovnika	11593	12610	12235	12324	12265	11624
Potreban broj stanovnika		13529	14036	14087	15158	14229
Razlika ¹³		+ 1017	- 375	+ 89	- 59	- 641
Manjak ¹⁴		919	1801	1763	2893	2605

Prirodnim prirastom povećano stanovništvo tek je djelomično ostajalo kod kuća, veći se dio iselio. Odnos iseljenih stanovnika i onih, koji su ostali kod kuća, nije uvijek bio jednak. Iako je iseljavanje počelo vrlo rano i premda je udio iseljenih već u razdoblju god. 1881.—1890. iznosio gotovo polovinu prirodnog prirasta, iseljavanje uzima veće razmjere tek od god. 1890. Otada broj iseljenih odgovara ukupnom prirodnom prirastu, a kod nekih dijelova Žumberačke gore broj iseljenih je čak i veći od ukupnog prirodnog prirasta.

Tab. 8. Koliko je od prirodnog prirasta iselilo, a koliko ostalo kod kuća (%).

Tab. 8. Combien ont émigré et combien sont restés (en %) sur le nombre de l'accroissement naturel.

	1881.—1890.	1891.—1900.	1901.—1910.	1911.—1931.	1932.—1948.
Ostalo	52,6	—	4,8	—	—
Iselilo	47,4	100	95,2	100	100

Sumiramo li iznesene rezultate, vidimo, da bi prirodnom prirastom broj stanovnika iz god. 1880. porastao do 1945. za oko 86%. Faktičan porast je međutim bio neznatan i iznosio je tek nešto više od 2%, jer je iseljavanje bilo izvanredno jako.

Tab. 9. Kretanje broja stanovnika izabranih župa god. 1880.—1948.

Tab. 9. Le mouvement du nombre de la population de certaines paroisses entre 1880 et 1948.

Broj stanovnika	Prirodni prirast 1880.—1945.			Broj stanovnika 1948.	
	1880. 11593	Ukupni 10012	Ostalo 31	Iselilo 9981	Trebalo biti 21605

¹² »Potrebni broj« predstavlja zbroj stanovnika jedne popisne godine i naknadnog prirodnog prirasta do druge popisne godine.

¹³ Razlika ukazuje na porast (+) ili pad (—) faktičnog broja stanovnika između dvije popisne godine.

¹⁴ Manjak ukazuje na razliku između »potrebnog broja« i faktičnog broja stanovnika jedne popisne godine.

Kretanje faktičnog broja stanovnika analiziranih župa odražava prilike u čitavom kraju. Opravdanost tog zaključka proizlazi i iz činjenice, što smo analizom prirasta navedenih župa obuhvatiti više od polovice stanovništva Žumberačke gore, i to svih njezinih dijelova.

Prema prirodnom prirastu stanovništva analiziranih župa (86%) stanovništvo čitave Žumberačke grupe povećalo bi se od god. 1880., kad je ona imala 17.355 stanovnika, za oko 15.000 ljudi To znači, da bi naš kraj god. 1948. trebao imati oko 32.500 stanovnika. Kako je pak po popisu te godine faktičan broj iznosio samo 17.721 čovjeka (dakle samo 336 stanovnika više nego prije 68 godina), izlazi, da je manjak stanovništva, odnosno broj iseljenih, gotovo jednak iznosu ukupnog prirodnog prirasta. Ukupan broj iseljenih kreće se oko 15.000 ljudi.

Na osnovu analize prirodnog prirasta i opadanja faktičnog broja stanovnika vidljivo je, da razloge stagnacije i opadanja stanovnika Žumberačke gore ne treba tražiti u smanjenom prirodnom prirastu, već u jakom iseljavanju. No analiza ujedno pokazuje, da će daljnji razvoj stanovništva biti nešto drugačiji.

Ista stopa prirodnog prirasta može naime biti odraz kombinacije različitih vrijednosti mortaliteta i nataliteta. Niska stopa prirodnog prirasta može biti rezultat kako niske stope nataliteta uz nisku stopu mortaliteta, tako i visoke stope nataliteta uz visoku stopu mortaliteta. Obratne kombinacije vrijede za visoku stopu prirodnog prirasta. Te različite kombinacije nejednako se međutim odražavaju u dobnoj strukturi stanovništva.

Kad je niska stopa prirodnog prirasta rezultat visoke stope nataliteta i mortaliteta, stanovništvo je po dobnoj strukturi mlado, jer je udio omladine i djece velik, a udio staraca malen. U tom slučaju za rad sposobno stanovništvo pretežno uzdržava mlađe članove, koji će ih uskoro zamijeniti u radu. Izgledi za daljnju regeneraciju stanovništva su povoljni. Ali u slučaju, da je niska stopa prirodnog prirasta odraz niskog nataliteta i mortaliteta, stanovništvo je po dobnoj strukturi staro, jer je udio staraca veći. Radno stanovništvo uzdržava starije za rad već nesposobne, a radna rezerva je slaba. Izgledi za regeneraciju stanovništva su slabi.

Natalitet i mortalitet stanovništva Žumberačke gore stalno i naglo opadaju već od god. 1931., i to u takvoj mjeri, da se to već osjeća i na smanjenom prirodnom prirastu. To znači, da će u budućnosti prirodni prirast biti još slabiji i da će stanovništvo po dobnoj strukturi sve više starjeti. To ugrožava ne samo daljnji faktični porast stanovnika kraja, već i iseljavanje.

Ranije konstatacije o vrijednostima prirodnog prirasta i iseljavanja odnose se na čitavu Žumberačku goru. Ali unutar pojedinih njezinih dijelova postoje znatne razlike i upravo one objašnjavaju porast faktičnog broja stanovnika samoborskog zaleđa i pad stanovnika svih ostalih dijelova Žumberačke gore. Detaljni pregled podataka tab. 4 pokazuje naime, da je povećanje faktičnog broja stanovnika samoborskog zaleđa i depopulacija ostalih dijelova Žumberačke gore odraz nejednakog pri-

rodnog prirasta tih dvaju prostora, ali (iako manje) i različitih sklonosti za iseljavanje.

U Župama samoborskog zaleđa (Kotari, Noršić selo i Rude) prirodni prirast za razdoblje 1880.—1948. iznosio je 95%, a u preostalim župama drugih dijelova Žumberačke gore samo 75%. U istom vremenskom razdoblju iselilo se iz navedenih župa samoborskog zaleđa oko 99% prirodnog prirasta, a iz župa ostalih dijelova Žumberačke gore oko 20% više od prirodnog prirasta. To znači, da se iseljavanje iz depulacijskih područja Žumberačke gore smanjio broj stanovnika iz god. 1880.

Iz dosadašnjeg prikaza vidi se, da se te razlike ne mogu objasniti ekonomskim prilikama niti gustoćama naseljenosti. Ekonomske prilike samoborskog zaleđa teže su nego u ostalim dijelovima Žumberačke gore, a i njegova agrarna i poljodjelska gustoća daleko premašuje odgovarajuće vrijednosti ostale Žumberačke gore. Preostaje nam, da te razlike objasnimo različitim sklonostima za iseljavanje. Stanovništvo bivšeg graničarskog dijela pokretljivije je i lakše napušta rodni kraj od žitelja bivšeg građanskog dijela u samoborskom zaleđu.

Iseljavanje — je dakle jako, i to naročito od god. 1880., što pokazuje, da je uvjetovano općim društvenim promjenama druge polovice 19. stoljeća te lokalnim ekonomskim prilikama Žumberačke gore.

Do ukidanja Vojne Krajine god. 1873. život graničarskog stanovništva nije ovisio isključivo samo o zemlji, već su znatna sredstva dobivana u vidu različitih privilegija. Ukidanjem Vojne Krajine graničarskih privilegija nestaje, a nisu dane naknade za izgubljene izvore života. Kako se u isto vrijeme javljaju mogućnosti zarade na drugim mjestima, poduzetno graničarsko stanovništvo počinje napuštati rodni kraj. To iseljavanje bilo je pogodovano i istovremenim razbijanjem tradicionalnih oblika života (zadruga).

Nešto su drugačiji uzroci iseljavanja iz građanskog dijela Žumberačke gore, odnosno iz samoborskog zaleđa. Taj je kraj imao relativno mirniji i kontinuiraniji razvoj od graničarskog dijela, koji su Uskoci naselili u prvoj polovici 16. stoljeća. Stanovništvo samoborskog zaleđa bilo je i različitim feudalnim obavezama, vezano uz zemlju. Navedeni su faktori zadržavali stanovništvo u samoborskom zaleđu. Ukidanjem kmetstva te općim socijalnim i ekonomskim promjenama seljak je oslobođen spona (prema zadrugi). Zadruga se počinju razbijati, a njihov posjed cijepati. To je dovelo do daljnjeg osiromašenja već tada gusto naseljenog kraja. Izlaz iz teške situacije traži se u iseljavanju, jer u samom kraju nisu stvorene mogućnosti za zaradu. Iako je žiteljstvo relativno konzervativnije od graničarskog stanovništva, i odavle iseljava najveći dio prirodnog prirasta.

S obzirom na pravce iseljavanja postoje dvije faze. U prvoj fazi (do god. 1918.) iseljenici najvećim dijelom odlaze u prekomorske zemlje, a u drugoj fazi u znatnom broju i u druge dijelove Jugoslavije i neke evropske zemlje. Do god. 1918. cilj putovanja su USA, naročito sjeveroistočni rudarsko-industrijski prostor oko Clevelanda. Ovamo naročito odlaze iseljenici iz bivšeg graničarskog dijela Žumberačke gore. Iza god.

1918. prekomorske iseljavanje jača u Kanadu, a od evropskih zemalja naročito u Francusku i Njemačku.

Iseljavanje unutar Jugoslavije vrši se u svim pravcima bilo samoinicijativno, bilo podrškom vlasti, naročito iza drugog svjetskog rata. Stanovništvo bivšeg graničarskog područja bavilo se trgovinom, naročito prekupom stoke, soli i duhana. Dosta su putovali, i mnogi od njih su ostali i naselili se po susjednoj Sloveniji (oko Metlike), u Karlovcu i u Zagrebu; znatan se broj naselio i oko Siska, Novske i Gradiške. Stanovništvo samoborskog zaleđa uglavnom je odlazilo na rad u Zagreb i tu su mnogi ostali; velik se broj naselio i po drugim mjestima Jugoslavije.¹⁵

Djelomičan uvid u broj i pravce iseljavanja stanovništva samoborskog zaleđa daju podaci katastra (iz god. 1957.), jer su u posjedovnim listovima registrirani oni iseljenici, koji još nisu otudili svoja prava na posjed u rodnom kraju. U bilješki su prema matičnim katastarskim općinama navedena mjesta odlaska i broj registriranih u posjedovnim listovima.¹⁶

Vršio sam i vlastitu anketu o pravcima iseljavanja s područja središnjeg ravnjaka u prekomorske zemlje i unutar Jugoslavije.¹⁷

Promjene strukture stanovništva. — Prema popisu god. 1948. udio hrvatskog stanovništva iznosio je 93,1%, srpskog 6,5%, a slovenskog 0,4%.¹⁸ Samoborsko zaleđe naseljeno je samo Hrvatima, a radatovički kraj sa oko 50% Srba i 45% Hrvata; ostalo su Slovenci, i njihov je udio ovdje najveći. Naselili su se u novije doba kao obrtnici

¹⁵ M. Suklje, o. c., str. 172.

¹⁶ Grabar: Zagreb 1, Novo Mesto 1, Popovača 1; Slani Dol: Zagreb 16, Samobor 10, Cikago 3, Orehovec kod Bjelovara 2, USA 2, Podravska Slatina, Kupinec kod Bjelovara, Petrovo selo kod Gradiške, Novo selo kod Vinkovaca, Budonica kod Virovitice i Rakovec kod Vinkovaca — svi p o 1; Poklek: Zagreb, Uljanik kod Daruvara, Krivalj kod Banove Jaruge, Hercegovac kod garešnice — po 1; Cerje: Samobor 4, Zagreb 2, Rijeka, Jaska, Bektež kod Požege, Orehovac kod Podravske Slatine, Orešec kod Virovitice — svi po 1; Sipački Breg: Sandorovec kod Bjelovara i Novo selo kod Vinkovaca — po 1; Ruđe: Zagreb 27, Samobor 4, Segovec kod Ivanić-Kloštra, Ivanić u Srbiji, Oštarije kod Virovitice, Veliki Grđevac, Caprag i Mala Rakovica — po 1.

¹⁷ Anketa je vršena u kolovozu god. 1958. Podaci su dobiveni konzultacijom starijih mještana i odnose se na živuće iseljenike. Iseljeno iz pojedinih naselja: Gornja Vas: 40 ljudi u USA (pretežno Cleveland); Staničići: 4 u USA, 2 u Urugvaju, 1 u Argentini, 5—14 (pet porodica sa četrnaest članova) poslije drugoga svjetskog rata kolonizirano oko Osijeka i Slankamena; Čučići: 14 u Americi (obično se pod »Amerikom« misli USA), 2—3 u Srijemu, 1—4 iseljeno u nepoznato; Grubači 14 u inostranstvo, 2—14 u Srijemu, 2—9 u zemlji; Posinkići: 5 u Americi, 4—8 u Zagrebu, 1—4 u Srijemu; Prevod: 1 u Americi, 3—14 u Srijemu; Stojčići: 13 u Americi, 1—4 u Srijemu; Herakovići: 1 u Argentini, 4—14 u Srijemu; Rajčići: 4 u Americi, 2—11 u Srijemu; Pavkovići: 2 u Americi, 2—8 u Srijemu; Jeličići: 4 u USA, 3 u Kanadi, 2—14 u Srijemu; Dane: 12 u Americi, 3—11 u Srijemu; Glušinja: 14 u inostranstvu, 3—6 u Srijemu; Mrzlo Polje: 14 u Americi, 6—36 u Srijemu; Javor: 13 u inostranstvu, 19 nestalih u ratu; Grič: 10 u Americi; Tomaševci: 34 u Americi (pretežno u Kanadi), 3—11 u Srijemu; Petriško selo: 18 u Americi; Bratelji: 9 u Americi; Sičevac: 11 u Americi, 1—6 u Srijemu; Tisovac: 10 u Americi, 8—30 u Srijemu; Stojdraga: 20 u Americi, 3—11 u Srijemu.

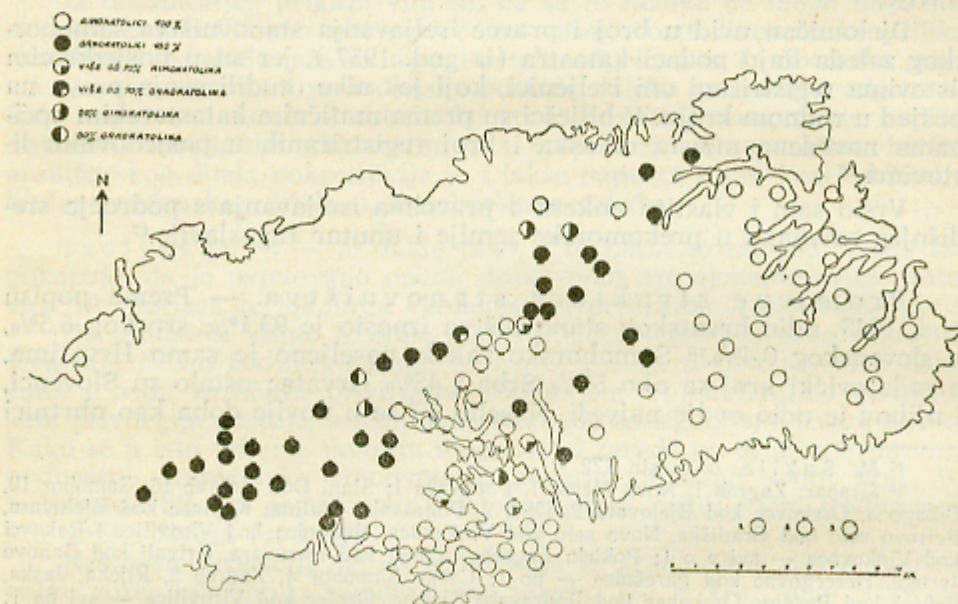
¹⁸ Popis narodnosti vršen po MNO (Beder, Budinjak, Grabar, Gradna, Gradanjci, Gregurić Breg, Kalje, Kašt, Kostanjevac, Kupčina, Lipovec, Manja vas, Noršić selo, Oštre, Poklek, Radatovići, Rude i Sošice) i navodi 16672 Hrvata, 1180 Srba i 46 Slovenaca.

iz okolice Metlike i Novog Mesta. U kupčinskom prostoru i na ravnjaku hrvatsko stanovništvo čini više od 99% stanovništva.

Stanovništvo samoborskog zaleđa gotovo je isključivo rimokatoličke vjeroispovijesti, dok u kupčinskom prostoru rimokatolici brojčano prevladavaju nad grkokatolicima. U radatovičkom kraju grkokatolici brojčano dominiraju, a na ravnjaku su tek nešto brojniji od rimokatolika. Pravoslavnih ima vrlo malo. Čak i u radatovičkom kraju, koji je pretežno naseljen Srbima, bilo je god. 1931. samo 17 pravoslavnih.

Točnije brojčane podatke o odnosu različitih vjeroispovijesti vjerski heterogenih dijelova Žumberačke gore daju podaci god. 1835.¹⁹ Tada je

Sl. 12. Raspored i udio vjeroispovijesti 1835. g.

1. naselja bivše građanske Hrvatske, 2. naselja bivše 11-te satnije (Sl. regimente),
3. naselja bivše 12-te satnije (Sl. regimente).

Fig. 12. La disposition et la part des confessions en 1835.

1. Les habitats de l'ancienne Croatie civile; 2. Les habitats de l'ancienne 11ème compagnie (du régiment de Slavonie) et 3. Les habitats de l'ancienne 12ème compagnie (du régiment de Slavonie).

u graničarskom području (koje odgovara prostoru miješanih vjeroispovijesti) Žumberačke gore bilo 63% grkokatolika. Na području tadašnje oštrčke satnije (11-ta) udio grkokatolika bio je veći (71% ukupnog stanovništva te satnije), dok je u tadašnjoj kaljskoj satniji (12-ta) iznosio svega 55%. Nacionalna i vjerska opredjeljivost u našem kraju nisu iden-

¹⁹ God. 1835. graničarski dio Žumberačke gore imao je 71 naselje sa 582 kuće i 6958 stanovnika. Grkokatolici su brojili 63%, a rimokatolici ostatak ukupnog stanovništva. U 11-toj satniji bilo je 35 sela, 292 kuće i 3754 stanovnika oko 71% grkokatolika, a u 12-toj satniji 36 sela, 290 kuća i 3204 stanovnika oko 55% grkokatolika. F. F r a s, Volständige Topographie der Karlstädter Militärgrenze, Zagreb, 1835. g. str. 398—406.

tične. Rimokatolici su Hrvati (uz malen broj Slovenaca), a grkokatolici su ili Hrvati (u većem broju) ili Srbi.

Raspored stanovnika različitih vjeroispovijesti ne odgovara posve ni ranijoj administrativnoj (i društvenoj) podjeli Žumberačke gore na građanski i graničarski dio. Dok su stanovnici bivšeg građanskog dijela isključivo samo Hrvati i rimokatolici, stanovništvo bivšeg graničarskog dijela je grkokatoličke (u većini) i rimokatoličke vjeroispovijesti, odnosno hrvatske (u većini) i srpske narodnosti. Značajno je, da grkokatolici brojčano dominiraju samo u višim, izoliranijim i krševitijim dijelovima bivšeg graničarskog prostora, dok ih je u nižem i pristupačnijem kupčinskom kraju (uz cestu) znatno manje od rimokatolika.

Taj različiti položaj odražava se u nejednakom ekonomskom stanju stanovništva rimokatoličke i grkokatoličke vjeroispovijesti. To je imalo utjecaja na snagu iseljavanja, odnosno na razvoj brojčanog odnosa vjeroispovijesti. Od 1835.—1850. godine²⁰ opža se naime opadanje broja grkokatolika za oko 20% i isto toliki porast rimokatolika. Grkokatoličko stanovništvo je dakle počelo brojčano zaostajati već u prvoj polovici 19. stoljeća. Naknadnim pojačanim iseljavanjem je opadanje pojačano, o čemu smo govorili u ranijem dijelu ovog rada.

Zaključak. — Usprkos relativno slaboj općoj naseljenosti, Žumberačka gora je agrarno i poljodjelski prenaseljen kraj, jer domaća produkcija najvažnijih živežnih namirnica zadovoljava potrebe prehrane tek za 4—5 mjeseci. Slabe ekonomske prilike odrazile su se na brojčano kretanje stanovnika, koje već od god. 1890. stagnira, a od god. 1931. i opada. Brojčano kretanje stanovnika nije međutim bilo jednako u svim dijelovima Žumberačke gore, niti je bilo u skladu s ekonomskim mogućnostima. Stanovništvo je brojčano raslo jedino u samoborskom zaleđu, iako upravo ono ima najveću agrarnu i poljodjelsku gustoću, odnosno najteže ekonomske prilike. U svim ostalim dijelovima gore, stanovništvo je brojčano opadalo i danas je manje nego god. 1880. Pokazali smo, da je taj nejednaki razvoj stanovništva odraz većeg prirodnog prirasta i relativno slabije sklonosti za iseljavanje stanovništva samoborskog zaleđa, odnosno slabijeg prirodnog prirasta i veće sklonosti za iseljavanje stanovništva depopulacijskih područja. Navedene razlike jesu posljedica društvenih faktora, koji su u biti odraz različitog vremena naseljavanja i naknadne društvene organizacije. Gusto naseljeno samoborsko zaleđe odgovara području starog naseljavanja i feudalnog društvenog uređenja, a slabije naseljeni dijelovi prostoru sekundarnog naseljavanja i graničarske organizacije.

Razlog sadašnje stagnacije i opadanja stanovnika je izvanredno jako iseljavanje, naročito intenzivno od g. 1890., jer otada broj iseljenih odgovara ukupnom prirodnom prirastu stanovništva. Prirodni prirast

²⁰ G. 1850. graničarski dio Žumberačke gore brojio je 76 naselja sa 657 kuća i 8241 stanovnika; udio grkokatolika je bio 61%, a rimokatolika 39%. U 11-toj satniji bilo je 35 naselja sa 331 kućom i 4482 stanovnika oko 65% grkokatolika, a u 12-toj satniji 41 naselje sa 326 kuća i 3759 stanovnika 57% grkokatolika. V. Sabljar, Miestopisni riečnik kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije, Zagreb, 1866.

je jak do god. 1931., ali otada slabi i ugrožava ne samo održavanje faktičnog broja stanovnika, već i snagu budućeg iseljavanja. To privlači pažnju i zahtijeva korjenite ekonomske zahvate.

RESUME

LE MOUVEMENT DE LA POPULATION DE LA ZUMBERAČKA GORA EN TANT QUE REFLET DES CONDITIONS GÉOGRAPHIQUES ET ÉCONOMIQUES

par J. Crkvenčić

La forte migration des habitants de la partie occidentale dans les régions orientales de la Croatie intérieure est un fait bien connu. Cette migration date déjà du milieu du 19ème siècle et correspond à la période de nouvelles conditions économiques et sociales qui a suivi l'abolition du servage en 1848 et la suppression des Confins Militaires en 1873. Les habitants quittent les régions pauvres et surpeuplées pour s'installer dans les régions moins peuplées de la Croatie et de ce fait cette migration a un caractère économique.

Cependant on sait peu de chose sur la force réelle de l'émigration. En dehors de mon étude sur l'émigration du Hrvatsko Zagorje (Geografski glasnik XVII, Zagreb, 1956) il n'existe aucun travail susceptible de donner des valeurs quantitatives plus concrètes concernant le nombre d'émigrés ainsi que les causes et les conséquences de l'émigration des régions surpeuplées de la Croatie occidentale. C'est la raison pour laquelle je traite dans cet article se même problème appliqué la Zumberačka gora.

La Zumberačka gora est la région frontalière entre la Croatie et la Slovénie, située à environ 20 km à l'ouest de Zagreb. C'est la plus haute montagne (1181 m) de la Croatie intérieure et son seul territoire montagnard où la plus grande partie des habitants vit dans les hauteurs dépassant 400 m. Le noyau paléozoïque est en majeure partie recouvert de calcaires et de dolomies mésozoïques. Excepté les plateaux karstiques la région est coupée par des vallées étroites et abruptes et les habitations principales ainsi que la superficie cultivable se trouvent sur les versants et les plateaux. Dans la partie nord-est prédomine l'ancienne population autochtone et dans la partie sud-ouest la population plus récente, venue au 16ème siècle avec la colonisation secondaire. La région occupée par la population autochtone faisait partie de la Croatie civile avec une organisation féodale et la colonisation secondaire des Confins Militaires avait une organisation militaire. La région est donc caractérisée par la complexité des éléments naturels et des facteurs sociaux. L'analyse du mouvement numérique des habitants de cette région a par conséquent une importance particulière.

Malgré la densité de la population relativement faible (49 h. au km²; en 1953 la moyenne pour la République Populaire de Croatie étant 69 h.) du point de vue agraria la Zumberačka gora est une région surpeuplée, étant donné que la production domestique des denrées alimentaires les plus importantes (blé et pommes de terre) ne satisfait les besoins de l'alimentation de la population que pendant 4 ou 5 mois dans l'année. Les conditions économiques faibles ont eu une influence négative sur le mouvement numérique de la population qui, depuis 1890 déjà, est restée sans changement, et qui, depuis 1931 continue à baisser.

Cependant, dans toutes les parties de la Zumberačka gora le mouvement numérique de la population n'a pas été égal, et il n'a été non plus en accord avec les possibilités économiques. La population n'augmentait numériquement que dans la partie des habitants autochtones avec une organisation féodale, bien que cette même partie eut les conditions économiques les moins favorables. Sur le territoire de la colonisation secondaire et de l'organisation frontalière la population baisse numériquement déjà depuis 1880 et aujourd'hui elle est encore moins nombreuse qu'alors. C'est ce qui étonne, car cette partie de la Zumberačka gora a des possibilités économiques relativement plus grandes. Le développement inégal de la population est le résultat d'un accroissement naturel plus grand et d'une tendance relativement plus faible à l'émigration dans la population autochtone, ou bien il est le résultat d'accroissement naturel plus faible et d'une tendance à l'émigration

plus forte dans la population plus récente du territoire de la colonisation secondaire. Ce qui prouve avec évidence que les raisons sociales ont eu plus d'influence sur le mouvement numérique de la population que les possibilités économiques.

Le nombre de la population de la Zumberačka gora de 1880 (17335) est resté en grandes lignes le même en 1953 (17387). Le manque de la population dans le territoire dépeuplé a été compensé par l'accroissement de la population du territoire autochtone.

En général, la stagnation du nombre de la population n'a pas été conditionnée par un accroissement naturel faible, mais par une émigration particulièrement forte. L'émigration commence déjà en 1880, et depuis 1890 le nombre d'émigrants correspond grosso modo au nombre de l'accroissement naturel de la population. Depuis 1880 l'accroissement naturel de la population est d'environ 86%. Ce qui indique que notre région devrait compter aujourd'hui environ 32.000 habitants. Cependant l'accroissement effectif est insignifiant étant donné que l'émigration a été particulièrement forte.

Depuis 1931 la natalité et la mortalité sont en baisse à tel point qu'elles se font sentir dans la diminution de l'accroissement naturel. Ceci indique que l'accroissement naturel sera encore plus faible dans l'avenir et que selon sa structure des âges la population vieillira toujours davantage. C'est ce qui menace non seulement l'accroissement ultérieure effectif de la population de cette région, mais également son émigration.

(Traduit par A. Polanšćak)

Dodatak — Annexe
 Stanovništvo po naseljima 1880—1953. g.
La population par les habitats entre 1880 et 1953.

Prostor	1880.	1890.	1900.	1910.	1931.	1948.	1953.	+ ili —	
								od 1880.	
								Apsol.	%
Samoborsko zaleđe:									
1. Beder	154	177	176	193	204	215	226	+ 72	46
2. Braslovlje	311	296	297	379	470	452	456	+145	45
3. Bukovlje	?	66	79	84	106	109	113	?	?
4. Cerje	314	344	375	366	424	349	447	+133	42
5. Draganje selo	88	105	119	121	115	131	128	+ 40	45
6. Dragonoš	74	72	75	101	129	144	154	+ 80	108
7. Dubrava	61	75	104	83	105	131	150	+ 89	145
8. Grdanjci	150	181	180	215	270	342	254	+204	136
9. Gregurić Breg	259	284	210	277	287	299	288	+ 29	11
10. Jarušje	137	147	102	214	232	297	289	+152	110
11. Javorek	94	107	121	136	163	177	174	+ 80	85
12. Kotari	133	148	134	149	151	153	156	+ 23	17
13. Kostanjevac	66	71	77	73	91	133	132	+ 66	100
14. Lipovac Mali	234	115	62	124	135	150	128		
15. Lipovec Veliki	?	123	92	123	164	178	179	+ 73	31
16. Manja vas	118	135	131	126	161	140	136	+ 18	15
17. Noršić selo	179	218	193	293	336	371	368	+189	105
18. Rude	1324	1427	1424	1481	1298	1310	555		
Crnec	?	?	?	?	?	?	329		
Drežnik	?	?	?	?	?	?	52		
Kolarski Breg	?	?	?	?	?	?	73	— 53	4
Lampov Breg	?	?	?	?	?	?	123		
Pihlerski Breg	?	?	?	?	?	?	178		
19. Slani Dol	184	197	167	208	206	249	250	+ 66	35
20. Slapnica	64	75	75	78	73	65	68	+ 4	6
21. Sipečki Breg	105	118	100	106	116	132	126	+ 21	20
22. Višnjevec	78	82	101	118	144	147	152	+ 74	94
23. Vratnik	67	78	88	82	105	96	107	+ 40	59
Ukupno (prosjeak)	4194	4641	4482	5130	5485	5770	5891	+1697	44
Središnji ravnjak									
24. Bratelji	?	?	?	45	34	45	47		
25. Budinjak	84	88	73	33	50	20	27	+ 10	13
26. Cerovica	79	96	71	73	54	34	42	— 37	87
27. Dane	75	94	113	125	109	72	34		
Kordiči	?	?	?	?	?	?	36	+ 14	18
Latinčići	?	?	?	?	?	?	19		
28. Brezovac	97	98	70	66	73	77	87		
Pavkovići	?	?	?	41	38	30	32		
Pavlanci	?	?	27	27	36	23	25		
Višoševići	?	?	?	24	22	19	21		
29. Golubići	?	?	?	?	?	57	56		
Delivuki	?	?	?	60	59	49	45		
Đurašini	?	?	?	28	19	21	17		
Herakovići	?	?	?	20	14	13	18		
Jelinići	?	?	?	53	57	46	47		
Rajići	?	?	?	41	50	42	42	+ 22	4
Sobatovići	?	?	?	16	18	16	16		

Prostor	1880.	1890.	1900.	1910.	1931.	1948.	1953.	+ ili -	
								od 1880.	%
30. Grabar	208	219	226	57	59	161	?		
31. Šimraki	?	?	?	96	100	89	91		
32. Tišovec	237	265	285	115	99	81	67		
33. Glušinja	92	105	104	119	111	110	108	+ 16	17
34. Gornja vas	202	201	210	226	208	199	182	- 20	10
35. Grabarak	37	57	43	39	37	38	37	-	-
36. Gračac	73	94	107	89	97	73	84	+ 11	15
37. Grič	59	67	66	59	67	73	69	+ 10	16
38. Hartje	121	161	144	148	154	144	150	+ 29	24
39. Javor	106	115	94	93	94	92	98	- 8	7
40. Kalje	154	195	198	211	182	161	164	+ 10	6
41. Kravljak	91	103	105	101	83	52	51	- 40	78
42. Lanišče	57	55	49	49	45	37	41	- 16	39
43. Mrzlo Polje	162	168	153	161	178	167	156	- 6	3
44. Novo selo	173	208	212	205	196	152	150	- 23	15
45. Osrednik	87	98	78	76	81	61	74	- 13	17
46. Osunja	142	134	133	131	96	53	75	- 67	89
47. Paljugi	99	101	116	110	98	78	67	- 32	48
48. Plečno	415	456	478	206	35	11	11		
Grubač	?	?	?	58	66	43	37		
Posinek	?	?	?	38	33	29	31		
Stijšiči	?	?	?	74	81	64	67		
49. Cučiči	?	?	?	116	107	83	88	- 60	17
Duriči	?	?	?	?	48	18	22		
50. Staničiči	?	?	?	?	90	54	57		
Goljak	?	?	?	?	47	43	42		
51. Petričko selo	118	136	155	153	136	134	124	+ 6	5
52. Poklek	127	163	157	174	199	128	135	+ 18	14
53. Selce	41	42	39	48	39	32	31	- 10	32
54. Sičevac	60	69	69	79	86	79	71	+ 11	18
55. Stojdraga	168	184	186	193	191	185	185	+ 17	10
56. Tomaševci	189	221	182	152	185	192	186	- 3	1
57. Višči Vrh	132	140	130	139	119	138	127	- 5	3
58. Tihočaj	35	45	47	48	54	59	60	+ 25	17
Ukupno (prosjek)	3720	4178	4120	4215	4134	3677	3549	- 71	2
Kupčinski prostor:									
59. Barovka	71	87	90	91	87	87	78	+ 7	9
60. Begovo Brdo	161	184	187	155	148	115	76	- 85	111
61. Bukovica	131	133	142	156	189	163	111	- 20	17
62. Cernik	129	128	119	111	119	133	119	- 10	8
63. Čunkova Draga	94	121	109	95	83	88	84	- 10	11
64. Drašiči Vrh	132	156	159	167	151	130	117	- 15	12
65. Grgetiči	46	60	63	45	47	43	51	+ 5	10
66. Jezernice	176	156	195	111	113	62	70	- 106	151
67. Jurkovo selo	284	304	294	266	245	199	270	- 14	5
68. Konjarić Vrh	172	176	166	161	142	123	112	- 60	53
69. Kostanjevac	378	366	384	352	349	218	319	- 59	18
70. Kordiči	71	69	74	75	79	64	60	- 11	18
71. Kupčina	205	228	208	207	227	206	190	- 15	7
72. Markušiči	177	185	162	148	132	138	133	- 44	33
73. Medvenova Draga	98	107	109	94	87	116	111	+ 13	13
74. Oštre Donji	383	416	410	410	416	590	419	+ 36	9
75. Oštre Gornji	318	336	325	339	337	186	303	- 15	4
76. Plavec	64	65	68	76	85	67	64	-	-
77. Prekrižje Donje	143	151	166	209	187	181	166	+ 23	16

Prostor	1880.	1890.	1900.	1910.	1931.	1948.	1953.	+ ili —	
								od 1880.	%
78. Prekrižje Gornje	181	197	199	208	138	167	155	— 26	16
79. Prvinci	87	106	103	69	97	82	76	— 11	14
80. Rađinovo Brdo	124	145	137	129	127	119	103	— 21	20
81. Reštovo	102	121	130	92	107	106	114	+ 12	11
82. Sopote	268	286	193	191	201	207	181	— 87	48
83. Sošice	450	484	515	459	466	347	391	— 59	15
84. Stari Grad	135	140	135	124	105	113	127	— 8	6
85. Stupe	179	207	212	198	206	177	172	— 7	4
86. Tupčina	183	214	221	203	212	219	233	+ 50	27
87. Veliki Vrh	161	197	171	162	186	83	101	— 60	58
88. Višće	133	123	137	127	128	135	132	— 1	—
89. Vlašić Brdo	30	37	34	23	40	77	60	+ 30	100
90. Vukovo Brdo	72	81	79	85	92	59	54	— 18	33
91. Zamarija	72	75	72	72	81	161	76	+ 4	5
92. Zeljezno	163	210	211	210	229	165	159	— 4	2
93. Zumberak	55	77	78	84	62	59	58	+ 3	5
Ukupno (prosjeak)	5628	6128	6057	5704	5700	5185	5045	—583	11
Radatovički kraj:									
94. Bađovinci	315	330	267	290	258	222	206	—109	53
95. Belošići	159	165	153	169	155	140	134	— 25	18
96. Brašljevića	168	156	167	152	152	136	126	— 42	33
97. Brezje	118	116	104	114	124	109	98	— 20	20
98. Bulići	105	120	118	111	?)	37	42		
99. Gudalji	?	?	?	?	?	37	36	— 27	34
100. Budim	98	116	96	94	84	79	83	— 15	18
101. Dančulovići	200	218	195	162	181	183	161	— 39	24
102. Dojutrovića	146	129	130	144	119	90	93	— 52	55
103. Dvorišće	130	148	138	126	129	149	136	+ 6	4
104. Doljani	188	205	193	148	?	93	105	— 83	78
105. Dragoševci	223	215	198	190	?	120	80	—143	178
106. Galin	63	66	68	77	71	83	79	+ 16	25
107. Goleši	67	66	63	48	?	36	33	— 34	103
108. Hrastovića	45	53	49	50	36	44	44	— 1	2
109. Kamence	95	113	103	107	?	69	61	— 34	55
110. Kast	168	187	208	186	215	192	168	—	—
111. Keseri	76	70	58	51	?	58	49	— 27	55
112. Kuljaji	79	68	69	56	?	49	47	— 32	68
113. Kunčani	133	125	123	109	?	72	78	— 55	70
114. Liješće	260	274	262	243	?	237	209	— 51	24
115. Lović Gornji	148	174	148	144	136	145	142	— 6	4
116. Malince	160	184	164	164	?	37	41		
117. Cvetišće	?	?	?	?	?	36	33	— 54	50
118. Siljaki	?	?	?	?	?	41	32		
119. Pilatovci	134	124	160	151	?	122	129		
120. Brezovića	?	?	?	?	?	46	53		
121. Sekulići	160	177	193	150	?	70	57	+ 5	1
122. Rajakovići	?	?	?	?	?	38	60		
123. Popovići	65	81	75	81	?	66	49	— 16	32
124. Rađatovići	310	339	331	327	?	156	143		
125. Dučići	?	?	?	?	?	97	95	— 72	30
Ukupno (prosjeak)	3813	4014	3833	3644	3671	3089	2902	—911	31
Čitav kraj:									
Ukupno (prosjeak)	17355	18966	18492	18693	18990	17721	17387	+ 32	—

1. Sela bez pojedinačnih podataka o broju stanovnika god. 1931. bila su uključena u Dravsku banovinu i zajedno su imala 2011 stanovnika.